

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Martyno Sadzevičiaus

V kurso, taikomosios jurisprudencijos

studijų šakos studento

Magistro darbas

Gyvybės apibrėžimo problematika: šiuolaikinės teorijos ir teisės (ne)lankstumas

Problematics of Definition of Life: Modern Theories and the (In)Flexibility of Law

Vadovas: doc. dr. Donatas Murauskas

Vilnius

2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šis magistro darbas analizuoja šiuolaikines filosofines gyvybės apibrėžimo teorijas ir jų ryšį su teisės reguliavimo lankstumu. Tyrime klasifikuojamos gyvybės apsaugos pradžios momento teorijos, analizuojami skirtingų jurisdikcijų nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo teisinio reguliavimo modeliai. Pagrindinis dėmesys skiriamas šių modelių atitikties filosofinėms gyvybės teorijoms ir teisės *lankstumo* vertinimui. Tyrimas atskleidžia, kad teisės sistemos dažnai ne nuosekliai laikosi vienos gyvybės teorijos, o tai sukelia vidinius prieštaravimus.

Pagrindiniai žodžiai: Gyvybės apibrėžimo teorijos, teisės lankstumas, nėštumo nutraukimas, pagalbinis apvaisinimas, žmogaus teisės.

This master's thesis examines contemporary philosophical theories on the definition of life and their relationship with the flexibility of legal regulation. The research classifies theories concerning the starting point of life protection, analyzes legal regulation models in various jurisdictions regarding abortion and artificial fertilization. The primary focus is on assessing the compliance of these models with philosophical theories on life and the flexibility of law. The study reveals that legal systems often inconsistently adhere to a single theory of life, leading to internal contradictions.

Key words: Theories of definition of life, legal flexibility, abortion, artificial fertilization, human rights.

TURINYS

IŽANGA.....	4
1. ŠIUOLAIKINĖS GYVYBĖS APIBRĖŽIMO TEORIJOS.....	8
1.1. Teisė į gyvybę nuo pradėjimo.....	9
1.2. Teisė į gyvybę nuo tam tikro negimusio žmogaus raidos momento.....	12
1.3. Teisė į gyvybę nuo gimimo.....	15
2. TEORIJOS IR TEISINIS REGULIAVIMAS.....	18
2.1. Nėštumo nutraukimo teisinis reguliavimas gyvybės apibrėžimo teorijų kontekste.....	19
2.1.1. Lietuvos Respublikos nėštumo nutraukimo norminis reguliavimas.....	19
2.1.2. Lenkijos Respublikos nėštumo nutraukimo norminis reguliavimas.....	25
2.1.3. Airijos Respublikos nėštumo nutraukimo norminis reguliavimas.....	29
2.2. Pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas gyvybės apibrėžimo teorijų kontekste.....	36
2.2.1. Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas.....	37
2.2.2. Lenkijos Respublikos pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas.....	41
2.2.3. Airijos Respublikos pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas.....	44
3. TEISMŲ PRAKTIKOS (NE)LANKSTUMAS.....	51
3.1. Negimusio žmogaus gyvybės apsauga Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje.....	51
3.2. <i>Ribinės situacijos</i> Lenkijos Respublikos teismų praktikoje.....	55
3.3. <i>Ribinės situacijos</i> Lietuvos ir Airijos teismų praktikoje.....	59
IŠVADOS.....	61
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	63
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	68
SUMMARY (anglų kalba)	69

IŽANGA

Temos aktualumas: Teisė į gyvybę, būdama žmogiškosios egzistencijos sąlyga, yra iš esmės kartinė ir pagrindinė žmogaus teisė, taip pat yra ir teisės socialinio regulatoriaus, kurio pagrindinis tikslas – užtikrinti žmogaus orumą, esmė. Tačiau ši žmogaus teisė, nepaisant savo svarbos, buvimo ir pačios teisės egzistencijos pagrindu, nėra absoliuti – tiek Lietuvos, tiek užsienio teisės sistemose yra numatyta aibė *ribinių situacijų*, kai teisinis reguliavimas, esant tam tikroms sąlygoms, gyvybės apsaugos neužtikrina. Puikūs tokių *ribinių situacijų* pavyzdžiai – neštumo nutraukimo ir pagalbinių apvaisinimo teisinis reguliavimas. Nepaisant to, kaip šie *ribiniai* fenomenai yra reguliuojami teisiškai, dėl jų moralinio priimtumo diskutuojama amžinai – būtent filosofinio požiūrio į žmogaus gyvybę ir jos apsaugą pasirinkimas tiesiogiai determinuoja ir minėtų *ribinių* fenomenų teisinio reguliavimo turinį. Pažymėtina, jog akivaizdu, jog minėtas požiūris nūdien nėra vientisas – tą puikiai įrodo ir didžiuliai skirtumai, lyginant kaip skirtingos valstybės reguliuoja darbe nagrinėjamus probleminius klausimus. Politiniu aspektu, egzistuoja iniciatyvos tiek radikalai griežtinti (pavyzdžiui, abortų reguliavimas Lenkijoje), tiek radikalai liberalizuoti šių *ribinių situacijų* teisinį reguliavimą (pavyzdžiui, Airijoje). Šie klausimai yra poliarizuojantys visuomenę, o populiarumo nestinga tiek už didesnę, tiek už įvairaus, net radikalaus turinio teisėkūros iniciatyvų ar teismų praktikos pokyčių. Todėl yra tikslinga ir aktualu nagrinėti minėtų *ribinių situacijų* teisinį reguliavimą, su žmogaus gyvybės apsauga susijusiems aspektams ieškoti filosofinio pagrindo, siekiant išsaugoti reguliavimo integralumą bei teisės vidinę logiką.

Tikslas: Tyrimu siekiama išanalizuoti šiuolaikinius žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios filosofinius pagrindus bei praktinį šių teorijų įgyvendinimą teisėje, įvertinant šių filosofinių pagrindų ir teisinės tikrovės santykį bei pasirinktų teisinių sistemų – Lietuvos, Lenkijos ir Airijos – *lankstumą*¹ ginant negimusio žmogaus teisę į gyvybę.

¹ Šiame moksliniame darbe teisės *lankstumo* ir *nelankstumo* sąvokos yra kildinamos iš „standarto ir taisyklės“ problematikos, įvardintos tokių autorių, kaip L. Kaplow („*Rules Versus Standards: An Economic Analysis*“), C. Sunstein („*Problems with Rules*“) ir R. Posner („*Economic Analysis of Law*“) – autoriai išskiria, kad taisyklėmis grindžiama teisė reiškia iš anksto apibrėžtą, situacijų nevertinančią normą, tuo tarpu standartai leidžia lankstų vertinimą individualiame kontekste. Šis požiūris pritaikomas būtent tiriant negimusio žmogaus gyvybės apsaugą, *lankstumu* šiame darbe laikoma situacija, kai teisinė sistema gyvybės apsaugą ribinėse situacijose grindžia standartais, leidžiančiais subalansuoti konkurencingas vertybes (pvz., moters ir negimusio žmogaus teises bei interesus), o *nelankstumu* – kai įtvirtinama aiški taisyklė, nenumatanti kontekstinio vertinimo (pavyzdžiui, teisės sistemoje yra aiškiai įtvirtinamas žmogaus vystymosi momentas, nuo kurio yra pradedama besąlygiškai ginti jo teisę į gyvybę).

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti skirtingas šiuolaikinės filosofinės teorijas, nagrinėjančias gyvybės apsaugos pradžios momentą, jas klasifikuoti;
2. Išanalizuoti ir aprašyti pasirinktų valstybių – Lietuvos, Lenkijos ir Airijos – valstybių nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo teisinio reguliavimo modelius;
3. Išskirti analizuotų reguliavimo modelių skiriamuosius bruožus, modelius skirstyti pagal nustatytą gyvybės apsaugos pradžios momento filosofinių teorijų klasifikaciją, reguliavimo modelius priskirti gyvybės apsaugos teoriniams modeliams;
4. Ištirti ir išanalizuoti Lietuvos, Lenkijos ir Airijos teismų praktiką, susijusią su nėštumo nutraukimu ir pagalbiniu apvaisinimu bei žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momento problematika;
5. Įvertinti Lietuvos, Lenkijos ir Airijos teisinių sistemų *lankstumą* negimusio žmogaus teisės į gyvybę kontekste.

Temos ištirtumas: Nors ir nebuvo akcentuojama būtent filosofinė perspektyva ar tiriamas būtent teisės *lankstumas* žmogaus teisės į gyvybę apsaugos kontekstuose, žmogaus gyvybės teisinės apsaugos ir minėtų *ribinių situacijų* teisinis reguliavimas bei su juo susijusi problematika buvo nagrinėta Lietuvos tyrėjų moksliniuose straipsniuose:

1. Turonis, V. (2023). Žmogaus teisės į gyvybę apsaugos iki gimimo problemos Lietuvoje: konstitucinė ir kanoninė perspektyvos. *SOTER: Journal of Religious Science*, 86(114), p.19.
2. . Andrulionis, G. (2007) *Gyvybės iki gimimo statusas teisėje – probleminiai terminologijos aspektai*, *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 3(93), pp. 38–46.
4. Kavoliūnaitė, E. (2005) *Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos*, *Teisės problemos*, 2(48), p. 5-26.

Taip pat, su žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžia susijusi problematika yra analizuota ir Lietuvos studentų magistro baigiamuosiuose darbuose:

1. Sipavičiūtė, M. (2023) *Teisė į gyvybę ir teisė į mirtį tarptautiniame kontekste*. Magistro darbas. Vilniaus universitetas
2. Janušaitytė, G. (2019). *Asmens autonomija ir teisinio reguliavimo ribos*. Vilniaus universitetas

3. Matusevičiūtė, E. (2015) *Ar Lietuvos teisės normos, leidžiančios moteriai nutraukti nėštumą, neprieštarauja Konstitucijos 19 straipsniui?* Magistro baigiamasis darbas. Vytauto Didžiojo universitetas.

Hipotezė:

Teisinės sistemos *lankstumas* teisėje neįtvirtinant konkretaus žmogaus gyvybės teisinės apsaugos momento ar nenuoseklus gyvybės apsaugos filosofinių modelių taikymas lemia vidinius teisės prieštaravimus, skirtingą to paties teisės į gyvybę subjekto traktavimą skirtinguose *ribinių situacijų* kontekstuose.

Pagrindinis magistro darbo objektas – gyvybės pradžios momentą nagrinėjančios filosofinės teorijos ir skirtingi nėštumo nutraukimo ir pagalbinių apvaisinimo reguliavimo modeliai. Darbe bus analizuojamos tiek filosofiniai veikalai, kuriuose yra pasisakoma apie žmogaus gyvybę ir jos apsaugą, bei tiek tarptautiniai, tiek skirtingų Vakarų teisės tradicijos valstybių nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nėštumo nutraukimą ir pagalbinių apvaisinimą. Taip pat bus nagrinėjama ir teismų praktika, kurioje aiškinami minėti klausimai bei teisės aktai, su jais susijusi teisės mokslinė doktrina. Darbe nebus tiriamas Vakarų teisės tradicijai nepriklausančių jurisdikcijų norminis reguliavimas ar teismų praktika, bus akcentuojami būtent išskirtiniai, skirtingas filosofines teorijas iliustratyviai atspindintys reguliavimo modeliai, kreipiamas dėmesys į Lietuvos Respubliką ir tas valstybes, kuriose buvo įvykę kardinalių pokyčių, susijusių su nėštumo nutraukimo ar pagalbinių apvaisinimo reguliavimu – Lenkiją ir Airiją.

Rašant magistro darbą bus naudojami šie svarbiausi moksliniai metodai:

Tyrimas pradedamas nuo šaltinių analizės: visų pirma identifikuojami ir analizuojami šaltiniai, aktualūs pirmajai, **dogmatinei** tyrimo daliai – filosofiniai veikalai. Šių ieškoma pasitelkiant įvairias mokslines duomenų bazines, kaip antai, „Stanford Encyclopedia of Philosophy“, „Google Mokslinčius“, veikalų ieškoma ir fizinėse bibliotekose. Filosofiniuose veikaluose aprašytos žmogaus gyvybės teisinės apsaugos teorijos **aprašomos, palyginamos** ir klasifikuojamos. Tolimesnė tyrimo eiga apima Lietuvos, Lenkijos ir Airijos norminių teisės aktų, reguliuojančių nėštumo nutraukimą ir pagalbinių apvaisinimą, analizę. Empirinis teisės tyrimas atliekamas tiek tiesiogiai skaitant ir **lingvistiškai** bei **sistemiškai** analizuojant aktualius teisės aktus, tiek antrinius šaltinius, kuriuose nagrinėjama su šiais teisės aktais susijusi problematika. Reguliavimo modeliai **lyginami** ir klasifikuojami, pagal identifikuotus skiriamuosius bruožus priskiriami žmogaus gyvybės teisinės apsaugos filosofinėms teorijoms bei vertinama, ar pasirinktų

valstybių norminiame reguliavime sudaromos prielaidos teisės *lankstumui* ginant negimusio žmogaus teisę į gyvybę, identifikuojami vidiniai teisės prieštaravimai ar nenuoseklumo atvejai. Trečiasis – empirinis – tyrimo etapas apima tiek tarptautinės, tiek pasirinktų valstybių nacionalinių teismų praktikos, susijusios su nėštumo nutraukimu ir pagalbiniu apvaisinimu analizę – teismų praktikos ieškoma įvairiose platformose (pvz., „Infolex“), taip pat pasitelkiant internetinę paiešką. Teismų praktikoje pateikiami aktualūs išaiškinimai vertinami atitinkamų pirmojoje tyrimo dalyje identifikuotų teorinių modelių kontekste, vertinant teismų praktiką norminio reguliavimo atžvilgiu patvirtinamos arba paneigiamos pirminės išvados dėl pasirinktų teisės sistemų *lankstumo* negimusio žmogaus teisės į gyvybę kontekste.

Svarbiausi magistro darbo šaltiniai: Moksliniame darbe remiamasi įvairių Lietuvos mokslininkų (pavyzdžiui. E. Kavoliūnaitės-Ragauskienės, I. Daukšaitės) ir užsienio filosofų (R. Dworkino, P. Singerio, J. M. Thomson ir kitų) ir teisės mokslininkų veikalais, moksliniais straipsniais.

1. ŠIUOLAIKINĖS GYVYBĖS APIBRĖŽIMO TEORIJS

Teisė į gyvybę vienareikšmiškai yra pati svarbiausia žmogaus teisė. Nors ši teisė nėra absoliuti, tačiau nėra nė mažiausios galimybės abejoti šios žmogaus teisės svarba. Galima net teigti, jog ši žmogaus teisė ne tik užima aukščiausią vietą žmogaus teisių hierarchijoje (pripažįstant, jog tokia hierarchija egzistuoja), tačiau galima net teigti, jog ši žmogaus teisė yra visos teisės, kaip socialinio regulatoriaus, normatyvinės sistemos, skirtos socialinių santykių reguliavimui užtikrinant reguliavimo įgyvendinimą valstybės organizuojama prievarta, egzistencinis pagrindas. Juk teisės paskirtis yra saugoti žmogaus orumą, tad kokį orumą teisė gali ginti, jei nebelieka paties žmogaus?

Siekiant atsakyti į klausimą, nuo kurio žmogaus vystymosi etapo jo gyvybė yra saugotina, būtina šią problemą išgryninti. Nepaisant to, kad buitinėse diskusijose apie žmogaus gyvybės apsaugos *ribines situacijas*, tikėtina, šie klausimai yra sumaišomi ir nenagrinėjami atskirai, siekiant mokslinio aiškumo ir tikslumo, būtina laikytis požiūrio, jog klausimas, kada atsiranda gyvybė, nėra tapatus klausimui, nuo kurio žmogaus vystymosi momento ši gyvybė yra saugotina. Pirmasis klausimas nėra nagrinėjamas šiame moksliniame darbe, jo netiria nei teisės, nei filosofijos mokslai, o žmogaus gyvybė iki gimimo yra gyvybės mokslų, visų pirma, biologijos ir embriologijos, tyrimo objektas (Andrulonis, 2007, p. 39). Šio mokslinio tyrimo kontekste laikomasi tvirtai biologijos mokslo pripažįstamos pozicijos, kad žmogaus gyvybė prasideda nuo apvaisinimo momento (Ventura-Juncá, Santos, 2011, p. 206). Tiesa, nors biologijos mokslinėje doktrinoje diskusija šiuo klausimu egzistuoja (teigiant, pavyzdžiui, kad ir šis klausimas yra filosofinis) (Paulson, 2017, p. 566), biologijos mokslo konsensusą dėl būtent apvaisinimo momento laikymo gyvybės pradžia įrodo kiekybiniai tyrimai: biologai iš 1058 mokslo institucijų visame pasaulyje atsakė apklausos klausimus apie tai, kada prasideda žmogaus gyvybė, ir iš viso 96 % (5337 iš 5577) pritarė požiūriui, jog žmogaus gyvybė prasideda nuo apvaisinimo momento (Jacobs, 2021, p. 227). Atsižvelgiant į tai, šio tyrimo kontekste šiuo požiūriu apsiriboti yra tikslinga, siekiant užtikrinti nuoseklų ir logišką argumentavimą, atrinkti tik su darbo problema susijusius argumentus.

Tačiau šio mokslinio darbo šerdimi esantis klausimas apie tai, nuo kurio žmogaus vystymosi momento jo gyvybė yra saugotina, priešingai, nei aukščiau aptartasis, anaip tol vieningo atsakymo neturi. Šiandien šis klausimas yra aštrių politinių, etinių, religinių bei filosofinių diskusijų objektu. Būtent vieno ar kito filosofinio požiūrio į tai, kas paverčia gyvybę saugotina, pasirinkimas nulemia ir darbo objektu esančių aukščiau įvardintų *ribinių situacijų* teisinį reguliavimą. Todėl, siekiant kokybiškai ir išsamiai analizuoti šį

teisinį reguliavimą, identifikuoti jo spragas ar vidinius prieštaravimus, ir, galiausiai, įvertinti konkrečios teisinės sistemos *lankstumą*, būtina įsigilinti į reguliavimo logiką determinuojančius filosofinius požiūrius į gyvybės apsaugos pradžios momentą.

Šiuolaikinėje tiek teisės, tiek filosofijos mokslo doktrinoje esama aibė skirtingų žmogaus gyvybės apsaugos pradžios teorijų, pripažįstančių skirtingus momentus, nuo kurių žmogaus gyvybė yra saugotina, skirtingas sąlygas, kurioms egzistuojant besivystančio žmogaus gyvybė yra laikoma vertinga, bei, atitinkamai, prioretizuojančių skirtingus interesus ir pateikiančių skirtingą argumentaciją šiems teiginiams pagrįsti. Minėtos gyvybės apsaugos pradžios koncepcijos doktrinoje yra skirstomos į tris grupes: 1) teisė į gyvybę nuo pradėjimo; 2) teisė į gyvybę nuo tam tikro negimusio žmogaus vystymosi momento; 3) teisė į gyvybę nuo gimimo (Kavoliūnaitė, 2005, p. 22). Šia žmogaus gyvybės teisinės apsaugos koncepcijų klasifikacija vadovaujamasi ir šiame moksliniame darbe. Toliau darbe plačiau atskleidžiami skirtingi požiūriai į žmogaus gyvybės apsaugos pradžią.

1.1. Teisė į gyvybę nuo pradėjimo

Žmogaus teisės į gyvybę atsiradimo nuo jo pradėjimo momento teorijos yra iš esmės grindžiamos, visų pirma, medicinos mokslo faktais ir argumentais, jog žmogaus vystymasis prasideda nuo motinos kiaušialąstės apvaisinimo spermatozoidu, kurio rezultatas – zigota, turinti pilną žmogaus genomą – 46 chromosomas. Zigota, priešingai nei ląstelės, iš kurių ji susidarė (nei spermatozoidas, nei kiaušialąstė atskirai jokiais sąlygomis negali išsivystyti į žmogų), iš karto po apvaisinimo laikytina pilnaverčiu žmogumi, kadangi jau susiformavusi ji turi potencialą nuolatinio vystymosi proceso metu tokiu žmogumi tapti (Murray, 1990, p. 158). Kalbant apie zigotos apibrėžtą potenciją tapti žmogumi, pabrėžiamas būtent jos genomo išskirtinumas ir galimybė vystytis autonomiškai (Murray, 1990, p. 160). Pažymima, kad toks individualus organizmas, nuosekliai ir autonomiškai gyvuodamas, vystosi labai lėtai, visi organizmo ateities poreikiai yra numatyti iš anksto, ateityje prireiksiančių organų vystymasis prasideda nuo pradėjimo, o galutinai žmogus išsivysto tik apie dvidešimtus gyvenimo metus, tuo tarpu gimimo momentu, išskyrus tai, kad radikaliai pasikeičia žmogaus gyvavimo aplinka, esminių pokyčių nei pačiame žmogaus organizme, nei jo vystymosi raidoje nėra (Kavoliūnaitė, 2005, p. 8). Būtent remiantis šiais moksliniais faktais gali būti pagrindžiamas teiginys, kad žmogaus gyvybė turėtų būti vienodai ginama visose jo vystymosi stadijose: ir dar negimusio vaiko, ir gimusio, ir kelerių metų amžiaus.

Tarp minėtos gyvybės apsaugos teorijos atstovų – vienas iškiliausių šiuolaikinių teisės filosofų, prigimtinės teisės mokyklos atstovas J. M. Finnisas. Mokslininkas savo darbuose nuosekliai teigia, kad žmogaus gyvybė prasideda ir yra saugotina nuo apvaisinimo momento. Šis požiūris grindžiamas tiek įvairiais biologiniais, moraliniais ir medicininiais argumentais, tačiau yra ir integraliai susijusi su mokslininko atstovaujama prigimtinės teisės teorija, orientuota į objektyvaus pobūdžio fundamentalias žmogaus moralines teises ir pareigas, kylančias iš jo prigimties. Žmogaus gyvybė vienareikšmiškai priskiriama prie tokių fundamentalių moralinių vertybių. J. M. Finnisas pabrėžia, jog:

„būtent tai, kad kiekvienas gyvas žmogus iš tikrųjų, o ne tik potencialiai, turi radikalią gebėjimą protauti, juoktis, mylėti, atgailauti ir rinktis kaip unikalus, asmenišką individą, gebėjimą, kuris nėra abstrakti rūšies savybė, bet veikiau yra unikalus, individualus, organinis organizmo veikimas, kuris atsiranda kaip nauja substancija žmogui užsimezgas ir išlieka iki jo mirties, nesvarbu, ar po devyniasdešimties minučių, devyniasdešimties dienų, ar po devyniasdešimties metų – gebėjimas, individualumas ir asmenybė, kurie išlieka tikri ir vertingi net tada, kai jų veikimas atsiranda ir išnyksta dėl daugelio kintančių veiksnių, tokių kaip nebrandumas, sužalojimai, miegas ir senatvė. Žmonės nėra tik „vertybės“, <...> veikiau jie yra asmenys, kiekvienas iš jų nekomunikabiliai, neperprantamai individualus šiuo ypatingu, giliu būdu, ir todėl turi teisę būti gerbiami vienas kito.“ (Finnis, 1998, p. 377)

Taigi, filosofo J. Finnis teorija yra paremta postulatais apie žmogiškumą, kylantį iš individualumo, kurį sąlygoja apvaisintos zigotos unikalus genetinis kodas, lemiantis ir zigotos potencialą tapti pilnai išsivysčiusiu žmogumi.

Panašios pozicijos laikosi ir JAV teisės filosofai R. P. George ir C. Tollefsen savo knygoje „*Embryo: A Defense of Human Life*“. Šie autoriai, negimusį žmogų laiko net ne potencialiu žmogumi, o visiškai unikaliu ir pilnai funkcionuojančiu organizmu, pasižyminčiu savireguliacijos ir savęs vystymo gebėjimu, rodančiu jo, kaip biologinės būtybės, nepriklausomumą ir vientisumą. Autoriai pažymi apvaisinimo metu atsiradusio naujo organizmo genetinį individualumą, teigia jog negimęs žmogus turi „*genetinius ir epigenetinius pradmenis savarankiškam augimui, turint visiškai nepažeistą jų vientisumą, apibrėžtumą ir tapatybę. <...> suaugęs žmogus yra tas pats žmogus, kuris ankstesniame savo gyvenimo etape buvo paauglys, o prieš tai – vaikas, kūdikis, vaisius ir embrionas. Ir net embriono stadijoje tas žmogus neabejotinai buvo vientisas, gyvas žmonių rūšies*

narys.“ (George, Tollefsen, 2008, p. 47) Autoriai savo teoriją formuoja ir pateikdami kontrargumentus kitoms gyvybės apsaugos pradžios teorijoms, atmesdami moralinio dualizmo teoriją, moralinę žmogaus vertę siejančią su tam tikromis konkrečiomis jo savybėmis, kaip antai, sąmoningumu ar gebėjimu priimti sprendimus. Autoriai atmets tiek teorijas, siejančias žmogaus gyvybės apsaugą su tam tikromis besivystančiomis negimusio žmogaus savybėmis, tiek teorijomis, kad teisę į gyvybę žmogus turi tik tada, kai ją pripažįsta kiti asmenys (George, Tollefsen, 2008, p. 91). Autoriai teigia, jog *„kaip teisė į gyvybę neatsiranda ir neišnyksta priklausomai nuo gyvenamosios vietos ar padėties, taip ir teisė į gyvybę neatsiranda dėl įgytos savybės, gebėjimų, įgūdžių ar turimų polinkių. Priešingai, ši teisė priklauso žmogui visą jo egzistavimo laiką, o ne tik tam tikrais jo egzistavimo etapais, tam tikromis aplinkybėmis ar dėl papildomų, atsitiktinių savybių.“* (George, Tollefsen, 2008, p. 92)

Šią poziciją atstovauja ir iškilius XX a. filosofas ir teologas G. G. Grisez. Tiesa, paminėtina, kad jog šio autoriaus argumentai mažai skiriasi nuo aukščiau įvardintųjų – filosofas, kaip ir kiti autoriai, laikosi nuostatos, kad žmogaus moralinė vertė ir teisė į gyvybę nėra susijusios su žmogaus vystymosi stadija ar jo funkciniais gebėjimais, o kyla iš pačios žmogaus prigimties, todėl yra saugotina nuo apvaisinimo momento. Autorius būtent apvaisinimą laiko esminiu biologiniu lūžiu, kurio metu atsiranda naujas organizmas, pasižymintis individualumu – *„kai įvyksta apvaisinimas, atsiranda ląstelė, kurios negalima sutapatinti nei su vienu iš tėvų. Apvaisinta kiaušialąstė yra kažkas, kas yra kilęs iš dviejų šaltinių. <...> apvaisintos kiaušialąstės vienovė yra vientisa su tuo, kas iš jos išsivysto, o spermatozoido ir kiaušialąstės dvilypumas yra vientisas su abiejų tėvų dvilypumu. Taigi tinkama riba tarp tėvų ir palikuonių yra apvaisinimas, todėl naujas individas prasideda nuo apvaisinimo. Taigi šiuo požiūriu neabejotina, kad embrionas nuo pradžios iki gimimo yra gyvas, žmogiškas individas.“* (Grisez, 1970, p. 274) Autorius taip pat atskleidžia savo teoriją per moralinio subjektyvizmo, reliatyvizmo, utilitarizmo idėjų kritiką.

Šiame kontekste paminėtinas ir JAV filosofas D. Marquis bei jo teorija. Kaip ir aukščiau minėti autoriai, D. Marquis palaiko poziciją, kad vaisiaus gyvybė yra saugotina nuo apvaisinimo momento. Tiesa, šio autoriaus argumentacija, grindžiant, kodėl būtent apvaisinimo momentas laikytinas momentu, nuo kurio gyvybė yra saugotina, yra panaši į aukščiau minėtų autorių argumentaciją. Autorius savo esė *„Why Abortion is Immoral“* remiasi nuostata, kad negimęs žmogus turi „ateitį, panašią į mūsų“ (angl. *future like ours*). Tai suponuoja išvadą, kad negimusio žmogaus teisės į gyvybę pažeidimas šią ateitį atima:

„Pirmiausia žudymas yra blogas ne dėl jo poveikio žudikui ar aukos draugams ir giminaičiams, bet dėl jo poveikio aukai. Gyvybės praradimas yra vienas didžiausių praradimų, kuriuos galima patirti. Gyvybės praradimas atima visą patirtį, veiklą, projektus ir malonumus, kurie kitu atveju sudarytų žmogaus ateitį. Todėl nužudyti žmogų yra neteisinga pirmiausia todėl, kad nužudymas aukai sukelia (vieną iš) didžiausių galimų nuostolių.“ (Marquis, 1989, p. 2) D. Marquis savo teorijoje atmeta kitus žmogaus gyvybės moralinio statuso kriterijus, kaip antai, sąmoningumo kriterijų, o akcentuoja žmogaus ateities vertę – taigi, jo teorija yra panaši į aukščiau minėtas teorijas, ankstyviausią įmanomą gyvybės apsaugos pradžios momentą pasirinkusioms dėl negimusio žmogaus potencialo tapti pilnai išsivysčiusiu žmogumi.

Apibendrinant, galima teigti, kad visų aptartų autorių argumentai remiasi fundamentaliu žmogaus moralinės vertės principu, kylančiu iš jo prigimtinio individualumo ir vientisumo. Kita vertus, pažymėtina, jog visos šios teorijos yra orientuotos išimtinai į negimusio vaiko interesus, o atitinkami teorijų postulatai formuluojami nagrinėjant išimtinai negimusio žmogaus kaip objekto ypatybes, o ne nagrinėjant platesnio pobūdžio argumentus, kylančius iš, pavyzdžiui, motinos ir negimusio vaiko interesų konflikto problematikos. Pirmenybę teikiant minėtam principui, kad žmogaus gyvybės vertė yra fundamentali ir prigimtinė, ginama ne tik žmogaus teisė į gyvybę nuo apvaisinimo momento, bet ir nuoseklus gyvybės išsaugojimas visais jos raidos etapais. Tokiu būdu atmetamos teorijos, teisė į gyvybę siejančios su konkrečiomis savybėmis ar išoriniais pripažinimo kriterijais. Ši pozicija pabrėžia žmogaus orumo ir vertės neliečiamumą, nepriklausomai nuo jo vystymosi stadijos ar aplinkybių.

1.2. Teisė į gyvybę nuo tam tikro negimusio žmogaus raidos momento

Kaip jau ir minėta aukščiau, prenatalinėje būsenoje esančio vaiko interesai yra neišvengiamai derinami su kitais interesais – kadangi negimęs vaikas vystosi motinos kūne ir juo naudojasi, motina paaukoja savo kūno vientisumą tam, kad negimęs vaikas galėtų pasiekti tokį išsivystymo lygį, jog galėtų gyventi savarankiškai (Kavoliūnaitė, 2005, p. 11). Todėl, siekiant šiuos interesus suderinti, daromi kompromisai negimusio vaiko gyvybės apsaugos sąskaita, siekiama pasirinkti priimtinausią variantą, iki kurio negimusio žmogaus vystymosi momento prioritetą teikiamas jo motinai ir nuo kada – jam pačiam. Taigi, taikant šią teoriją, pasirenkamas arbitralus negimusio žmogaus vystymosi momentas (kuris yra paprastai siejamas su tam tikru negimusio vaiko raidos

etapu, kurį pasiekęs negimęs vaikas gauna vienokias ar kitokias savybes) nuo apvaisinimo iki gimimo, ir laikoma, kad negimusio vaiko gyvybė būtina saugoti ir ginti būtent nuo šio momento. Kadangi net ir šios teorijos kontekste nėra sutariama, kurios būtent skirtingu raidos etapu išsivystančios negimusio vaiko savybės lemia jo galimybę būti teisės į gyvybę subjektu, todėl, atitinkamai, skirtingi autoriai siūlo atskaitos tašku laikyti skirtingus momentus. Toliau šioje darbo dalyje apžvelgiami skirtingų autorių, teigiančių, jog negimusio žmogaus gyvybė yra saugotina nuo tam tikro jo raidos etapo, požiūriai.

Kitas iš paminėtų autorių – JAV teisės filosofas, integraliosios teisės sampratos sumanytojas R. Dworkinas. Savo veikale „*Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*“ autorius išsamiai analizuoja gyvybės apsaugos problematiką, dėmesį skirdamas negimusio žmogaus moralinei reikšmei bei gyvybės sakralumo principui. Kaip ir aukščiau aprašyti autoriai, pripažįstantis negimusio žmogaus gyvybės apsaugą nuo pat jo pradėjimo momento, autorius pripažįsta, kad žmogaus gyvybė turi sakralinę vertę, kuri egzistuoja nepriklausomai nuo tam tikrų negimusio žmogaus savybių, kaip antai, gebėjimo turėti teises ar interesus. Tačiau pažymėtina, jog tokia išvada šio autoriaus neveda prie tolimesnės išvados, kad negimusio vaiko gyvybės apsauga turi būti absoliuti nuo apvaisinimo momento – ji turi didėti kartu su paties negimusio žmogaus vystymusi. R. Dworkino teiginiai apie gyvybės savaiminę vertę ir nepažeidžiamumą nereiškia absoliutaus draudimo gyvybę sunaikinti – tai daugiau moralinis įsipareigojimas gyvybę gerbti. Todėl, anot R. Dworkino, gyvybė turi vertę net ir tuo atveju, kai ji nėra sąmoninga, tačiau tokios gyvybės vertė neprilygintina pilnaverčio asmens gyvybės vertei. Autorius pritaria nuomonėms momentu, nuo kurio žmogaus gyvybei turi būti suteiktas didesnis moralinis statusas ir apsauga, įvardinančioms maždaug 22-26 nėštumo savaitę, kai negimęs žmogus pasiekia neurologinio sąmoningumo etapą – įgyja gebėjimą jausti skausmą ir malonumą. Anot filosofo, valstybė turi skatinti pagarbą gyvybei, tačiau ne primesti griežtus religinius ar moralinius įsitikinimus draudžiant nėštumo nutraukimą (Dworkin, 1994, p. 29)

Panašios pozicijos laikosi ir australų filosofas P. Singeris, savo veikale „*Practical Ethics*“ pateikiantis aiškų ir racionalų požiūrį į gyvybės apsaugos pradžią, grindžiamą utilitaristinėmis etinėmis idėjomis. Filosofas kritikuoja tradicinį teiginį, kad gyvybę būtina saugoti nuo pat apvaisinimo, o žmogaus moralinį statusą ir apsaugą sieja išimtinai su tam tikrų savybių, tokių kaip sąmoningumas ar jautrumas, atsiradimu. P. Singeris nedviprasmiškai teigia, jog „*būtų pagrįsta kaip ribą, nuo kurios vaisius turėtų būti saugomas, naudoti ankščiausią momentą, kai galima pagrįstai teigti, kad vaisius gali kę*

nors jausti. Taigi turėtume nepaisyti neaiškių įrodymų apie budrumą ir vietoj to laikyti tašką, kai smegenys fiziškai geba priimti sąmonei būtinus signalus. Tai rodo, kad aštuoniolika nėštumo savaitių yra anksčiausias laikas, kai vaisius gali jausti skausmą.“ (Singer, 1979, p. 137) Autorius pažymi, jog iki minėto momento negimusio žmogaus smegenys dar nėra pakankamai išsivysčiusios, kad galėtų priimti signalus, reikalingus sąmoningumui, tad būtent dėl to didžioji dalis nėštumo nutraukimo atvejų nesukelia jokių moralinių problemų, kadangi jie yra įvykdomi per pirmuosius tris nėštumo mėnesius. Taigi, nors tiek R. Dworkinas, tiek P. Singeris renkasi panašų arbitralų su sąmoningumu susijusį momentą negimusio žmogaus gyvybės apsaugos pradžia, pastebėtina, jog jų teorijos nėra tapačios – P. Singeris, priešingai nei R. Dworkinas, laikotarpiu iki negimusio vaiko sąmoningumo atsiradimo, šio gyvybei nepripažįsta jokios, net mažesnės, moralinės vertės. Taip pat, P. Singeris nepripažįsta jokios sakralios vertės gyvybei, o taip pat ir kritikuoja negimusio žmogaus potencialo argumentą: „Potencialumas nėra „viskas arba nieko“ koncepcija; skirtumas tarp kiaušinėlio ir spermos bei embriono yra laipsnio skirtumas, susijęs su tikimybe, kad jis taps asmeniu.“ (Singer, 1979, p. 148).

Šios teorijos kontekste paminėtina ir teisės filosofė B. Steinbock. Savo knygoje „*Life Before Birth: The Moral and Legal Status of Embryos and Fetuses*“ ji pateikia požiūrį, panašų į jau nurodytuosius – moralei negimusio žmogaus gyvybės vertei nustatyti svarbiausias taikytinas kriterijus yra sąmoningumas. Autorė pažymi, jog „*interesų požiūriu labai svarbus sąmoningas suvokimas, gebėjimas patirti išgyvenimus, nes manoma, kad šis gebėjimas būtinas norint turėti interesus (tvirtąją prasme) ir savo gerovę. Todėl svarbu suprasti vaisiaus vystymąsi ir suvokti, kokie fiziologiniai pokyčiai, be paprastos smegenų funkcijos, yra būtini skausmo patyrimui. Gebėjimas patirti skausmą pats savaime nėra reikšmingas, tačiau kadangi tai yra bene primityviausia sąmoningo patyrimo forma, galime būti tikri, kad kol vaisius dar nėra jaučiantis, jis nesugeba patirti jokios kitos patirties, minčių ar jausmų.*“ (Steinbock, 2011, p. 46) Taip pat, pažymėtina, B. Steinbock kritikuoja ir potencialo argumentą – anot jos, „*Loginė klaida manyti, kad potenciali galimybė tapti asmeniu lemia teisių, kurias turi asmenys, turėjimą.*“ (Steinbock, 2011, p. 59) Taigi, B. Steinbock palaiko požiūrį, kad gyvybės apsauga prasideda nuo momento, kai vaisius įgyja sugebėjimą jausti, o ne nuo pradėjimo momento ar kitų biologinių etapų.

Taigi, šios teorijos pabrėžia, kad negimusio žmogaus gyvybės apsauga priklauso nuo jo raidos etape įgyjamų savybių, tokių kaip sąmoningumas ar gebėjimas jausti. Akcentuojama, kad prenatalinėje būsenoje būtina derinti negimusio vaiko ir motinos

interesus, o gyvybės apsauga negali būti absoliuti nuo apvaisinimo momento. Teorijos siūlo arbitraliai nustatyti etapą, kai negimęs žmogus įgauna moralinę reikšmę, dažnai grindžiant tai neurologine ar fiziologine raida. Tokiu būdu pabrėžiama, kad gyvybės apsaugos pradžios nustatymas nėra vienareikšmis ir priklauso nuo pasirinktų moralinių bei teisinių kriterijų. Šios teorijos atskleidžia būtinybę derinti skirtingus interesus siekiant išlaikyti reguliavimo pusiausvyrą.

1.3. Teisė į gyvybę nuo gimimo

Trečiosios teorijų grupės, įtvirtinančios žmogaus gyvybės apsaugą tik po jo gimimo, o negimusio žmogaus nesaugojančios iš viso, pristatymą yra tikslinga pradėti nuo JAV filosofės J. J. Thomson populiaraus mokslinio straipsnio „*A defence of abortion*“ analizės. Nors ir autorė eksplicitiškai nenurodo, jog laikytina, kad žmogus visavertę teisę į gyvybę turi tik gimęs, autorė kategoriškai atmeta žmogaus gyvybės apsaugos nuo jo pradėjimo idėją – „*Naujai apvaisinta kiaušialąstė, ką tik įsitvirtinusi ląstelių grupė, nėra asmuo, kaip ir gilė nėra qžuolas.*“ (Thomson, 1971, p. 47-66) Filosofė teisės į gyvybę problematiką nagrinėja atlikdama minties eksperimentą, kuriuo keliamas klausimas, ar žmogaus teisė į gyvybę reiškia, kad žmogus gali reikalauti naudotis kito asmens kūnu, kad išgyventų: autorė lygina nepageidaujamą nėštumą su įsivaizduojama situacija, kurioje skaitytojas, atsikėlęs iš ryto, randa prie savo kūno prijungtą žymų, talentingą smuikininką, kuris yra be sąmonės. Smuikininko kraujotaka yra devynių mėnesių laikotarpiui sujungta su skaitytojo kraujotaka, atjungimas reikštų smuikininko mirtį. Thomson teigia, kad nors būtų kilnu leisti smuikininkui naudotis jūsų kūnu, jūs neturite moralinės pareigos tai daryti. Taip pat ir nėščia moteris neturi pareigos leisti vaisiui naudotis jos kūnu prieš jos valią. Taigi, autorė iš esmės laikosi pozicijos, kad klausimas, kada gyvybė laikytina prasidėjusi, nėra itin aktualus, o kur kas svarbesnis klausimas yra, ar negimusio žmogaus gyvybė nusveria motinos teisę į autonomiją. Thomson manymu nors negimęs žmogus žmogiškasias savybes įgauna dar iki gimimo, tačiau tai jam jokių būdu nesuteikia visapusės moralinės apsaugos: „*Žmogaus raida nuo pradėjimo, gimimo iki vaikystės yra nenutrūkstama; tada sakoma, kad reikia nubrėžti liniją, pasirinkti tašką šioje raidoje ir sakyti „iki šio taško daiktas nėra žmogus, o po šio taško jis yra žmogus“ yra arbitralus pasirinkimas.*“ (Thomson, 1971, p. 47-66) Taigi, anot autorės, negimusio žmogaus pripažinimas asmeniu savaime nelemia tokios intervencijos kaip nėštumo nutraukimas moralinio draudimo. Tačiau pažymėtina, jog autorė, nors ir paneigia negimusio žmogaus gyvybės reikšmę, ji teikia dėmesį tokiems kriterijams, kaip pavyzdžiui, padorumui – „*Būtu*

nepadoru moteriai prašyti aborto, o gydytojui – jį atlikti, jei ji yra septintą mėnesį nėščia ir nori aborto tik tam, kad išvengtų nepatogumų atidedant kelionę į užsienį.“ (Thomson, 1971, p. 47-66) Taip pat, autorė pripažįsta ir gyvybingumo kriterijų – momentą, kai negimęs žmogus tampa pajėgus išgyventi už motinos kūno ribų, laiko, kad moteris nors ir turi interesą, kad toks organizmas būtų pašalintas iš jos kūno, tačiau jos autonomija neapima teisės užtikrinti, kad toks vaikas būtų nužudytas. Negimusiam vaikui esant gyvybingam, tokie klausimai kaip neštumo nutraukimas, anot autorės, tampa ne tik motinos interesų ir autonomijos klausimu, tačiau tokiu atveju jau svarstyтина negimusio žmogaus gyvybės moralinė reikšmė. Todėl, Thomson argumentai išryškina, kad gyvybės apsaugos pradžios momento nustatymas yra mažiau reikšmingas nei klausimas, kaip suderinti skirtingus moralinius ir teisinius interesus.

Panašios pozicijos laikosi ir S. de Beauvoir, viena ryškiausių XX a. feministinių mąstytojų, savo darbuose be jokios abejonės nagrinėjusi ir negimusio žmogaus gyvybės vertės klausimą. Autorė į žmogaus gyvybės apsaugos pradžios momento klausimą žvelgė per feministinio judėjimo prizmę – S. de Beauvoir teorijos kontekste negimusio žmogaus moralinis statusas ir jo gyvybės apsauga laikytina antraeiliu klausimu lyginant su būtinybe užtikrinti moters autonomiją. Štai, pavyzdžiui, autorė „343 *kekšių manifeste*“, pasirašytame savo ir kitų moterų, nusprendusių viešai paskelbti apie tai, kad jos buvo atlikusios nelegalų nėštumo nutraukimą, teigia, jog „*mūsų gimdos priklauso mums. / Laisvas abortas pagal pareikalavimą nėra galutinis moterų bėdos tikslas. Atvirkščiai, tai tik svarbiausia būtinybė, be kurios politinė kova net negali prasidėti.*“ (de Beauvoir, 1971) Taigi, moterų autonomijos idėja laikyta esminiu feministinio judėjimo kovos dėl lygybės aspektu. Autorė atsisakė vienareikšmiškai nurodyti momentą, nuo kurio negimusio žmogaus gyvybė turėtų būti saugoma, abejojo galimybe tokį momentą nustatyti objektyviai, pažymėjo, jog toks sprendimas yra viso labo socialinis ar politinis konstruktas, o diskusijos apie gyvybės apsaugos momentą dažnai gali nukreipti dėmesį nuo svarbiausio tikslo – užtikrinti moterims teisę kontroliuoti savo kūną ir gyvenimą.

Taigi, šios teorijos akcentuoja moters autonomijos prioritetą, o negimusio žmogaus gyvybės apsaugą vertina kaip antraeilį klausimą. Pabrėžiama, kad gyvybės pradžios momento nustatymas yra subjektyvus socialinis ar politinis sprendimas, neturintis universalaus moralinio pagrindo. Teisė į autonomiją apima moters sprendimų laisvę dėl nėštumo, o tokios laisvės ribojimas laikomas moters teisių pažeidimu. Šiame kontekste akcentuojamas praktinis poreikis užtikrinti moters teisę kontroliuoti savo kūną ir

gyvenimą. Taigi, gyvybės apsauga tampa interesų derinimo klausimu, kuriame prioritetai skiriasi priklausomai nuo pasirinktos perspektyvos.

Teorijų grupių skirtumai apibūdinami tolimesnėje lentelėje:

	Teisė į gyvybę nuo pradėjimo	Teisė į gyvybę nuo tam tikro negimusio žmogaus raidos momento	Teisė į gyvybę nuo gimimo
Teorijų grupės atstovai	J. M. Finnis, R. P. George ir C. Tollefsen, G. G. Grisez, D. Marquis	R. Dworkin, P. Singer, B. Steinbock	J. J. Thomson, S. de Beauvoir
Nuo kada gyvybė ginama?	Nuo apvaisinimo momento	Nuo tam tikro biologinio ar neurologinio išsivystymo etapo (pvz., sąmoningumo, gebėjimo jausti skausmą, gyvybingumo už motinos kūno ribų)	Tik po gimimo
Pagrindiniai argumentai	Gyvybė prasideda nuo apvaisinimo, žmogaus individualumas egzistuoja jau zigotos stadijoje, negimęs žmogus turi teisę į gyvybę kaip fundamentalią moralinę vertę.	Gyvybės apsaugos momentas priklauso nuo vystymosi kriterijų; būtina derinti motinos ir vaisiaus interesus; iki tam tikro momento vaisius nėra asmuo.	Moters autonomija svarbesnė už negimusio žmogaus gyvybę; gyvybės pradžios momentas yra socialinis konstruktas; negimęs žmogus negali būti laikomas teisių subjektu.
Požiūris į negimusį žmogų	Žmogus yra pilnavertis nuo apvaisinimo momento, todėl turi teisę į apsaugą	Moralinė vertė didėja su vystymusi, bet negimęs žmogus nėra pilnavertis	Negimęs žmogus nėra asmuo ir neturi teisių iki gimimo
Motinos teisės vs. Negimusio žmogaus teisės	Negimusio žmogaus teisės į gyvybę absoliutumas	Reikalingas kompromisas tarp motinos teisių ir negimusio žmogaus teisės į gyvybę	Moters teisė į kūno autonomiją viršesnė už negimusio žmogaus teises

(1 pav. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos teorinių modelių klasifikacija)

2. TEORIJOS IR TEISINIS REGULIAVIMAS

Visa tai, kas išvardinta aukščiau, tėra tik idealai, teorijos, pagrindžiančios, kodėl žmogaus gyvybė yra saugotina ar nesaugotina tam tikrame jo vystymosi etape. Tačiau teorinių samprotavimų, savaime suprantama, nepakanka siekiant realiai ir efektyviai užtikrinti žmogaus gyvybės teisinę apsaugą. Todėl kur kas aktualesnis yra teisinės realybės – visų pirma, norminių teisės aktų, reglamentuojančių gyvybės apsaugą – tyrimas. Nors, kaip jau ir minėta, žmogaus teisę į gyvybę galima laikyti pačios teisės, kaip socialinių normų sistemos, fundamentu, esama realių *ribinių situacijų*, kuriose kyla klausimų, ar žmogaus gyvybė yra saugotina. Tokiomis *ribinėmis situacijomis* galima įvardinti realaus gyvenimo fenomenus kaip nėštumo nutraukimas ar pagalbinis apvaisinimas. Šias *ribines situacijas* reguliuoja teisė, kurios turinį nulemia vieno ar kito teorinio požiūrio į žmogaus gyvybės apsaugą bei būtent apsaugos pradžios momentą pasirinkimas. Be jokios abejonės vienokio ar kitokio požiūrio pasirinkimas lemia, ar leidžiamas nėštumo nutraukimas, jei leidžiamas – filosofinės teorijos atsako į klausimą, iki kurio negimusio žmogaus vystymosi momento tai turėtų būti leidžiama. Taip pat, tik filosofinėse teorijose galima ieškoti atsakymų į klausimus, susijusius su po pagalbinio apvaisinimo procedūros likusių embrionų tolimesniu panaudojimu. Todėl, siekiant atskleisti šių teorijų ir teisinės realybės santykį, atskleidus filosofinių teorijų turinį yra tikslinga analizuoti su šiomis *ribinėmis situacijomis* susijusį teisinį reguliavimą ir jo turinį. Šioje darbo dalyje analizuojami su nėštumo nutraukimu, pagalbinio apvaisinimu ir negimusio žmogaus apsauga baudžiamojoje teisėje susijusio norminio reguliavimo pavyzdžiai, pradedant, visų pirma, Lietuvos Respublikos pavyzdžiu bei lyginant jį su kitais iliustratyviais Vakarų teisės tradicijos iliustratyviais minėtų *ribinių situacijų* pavyzdžiais, bei priskiriant šiuos reguliavimo modelius aukščiau analizuotoms filosofinėms teorijoms. Taip pat yra analizuojama, ar tam tikroje valstybėje pasirinktas požiūris į negimusio žmogaus gyvybės apsaugą yra nuoseklus skirtingų *ribinių situacijų* kontekstuose. Taip pat, remiantis išimtinai norminių teisės aktų analize, daromos pirminės išvados, ar pasirinktų valstybių norminis reguliavimas sudaro prielaidas teisei būti *lanksčiai* negimusio žmogaus teisės į gyvybę kontekste – t. y. nagrinėjama, ar tam tikros valstybės teisė galimybes žmogaus gyvybės teisinę apsaugą reguliuoja nustatant standartą, taip leidžiant žmogaus gyvybės teisinę apsaugą skirtingai interpretuoti skirtingose *ribinėse situacijose* atsižvelgiant į kontekstualias aplinkybes, ar negimusio žmogaus gyvybės apsauga yra reguliuojama aiškia taisykle, nustatant aiškią principinę nuostatą dėl žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momento ir siejant ją ne su kitomis, išorinėmis, kontekstualiomis aplinkybėmis, o paties negimusio žmogaus – teisės į gyvybę subjekto – savybėmis.

2.1. Nėštumo nutraukimo teisinis reguliavimas gyvybės apibrėžimo teorijų kontekste

Aštriausia ir be jokios abejonės daugiausia vertybinių debatų sukelianti *ribinė situacija* yra nėštumo nutraukimas. Nutraukiant nėštumą moters teisė į privatumą „triumfuoja“ prieš negimusio žmogaus teisę į gyvybę: moteris įgyvendina savo autonomiją ir valios laisvę, o negimusio žmogaus gyvybė (ir, atitinkamai, pats negimęs žmogus) yra negrįžtamai sunaikinama. Šis fenomenas, vienomis ar kitomis sąlygomis, yra legalus daugelyje Vakarų teisės tradicijos valstybių, taip pat ir Lietuvoje.

Šioje mokslinio darbo dalyje bus lyginamos trijų aktualių Vakarų teisės tradicijų valstybių norminis teisinis reguliavimas, susijęs su nėštumo nutraukimu. Mokslinio darbo autorius metodologiniais tikslais renkasi analizuoti kiekvienos valstybės norminio teisinio reguliavimo modelius identifikuojuant šiuos svarbiausius šių modelių aspektus: pirma, nustatomos materialios sąlygos, kurioms esant galima nutraukti nėštumą, antra, identifikuojami legalaus nėštumo nutraukimo terminai, trečia, vertinama atsakomybė už nelegalų nėštumo nutraukimą. Taip pat, vertinamos ir kitos kontekstualiai reikšmingos aplinkybės, kaip antai, istorinė reguliavimo kaita ar pasirinktos teisinės technikos niuansai. Atsižvelgiant į analizės rezultatus, vertinama, kokią negimusio žmogaus gyvybės teisinę apsaugos modelį – teisę į gyvybę nuo žmogaus pradėjimo, nuo tam tikro jo vystymosi momento ar nuo žmogaus gimimo – atitinkamų jurisdikcijų nėštumo nutraukimo norminis reguliavimas atspindi, minėtais aspektais jurisdikcijų reguliavimo modeliai palyginami tarpusavyje.

2.1.1. Lietuvos Respublikos nėštumo nutraukimo teisinis reguliavimas

Visų pirma, aktualu yra analizuoti Lietuvos Respublikos nėštumo nutraukimo teisinį reguliavimą. Reguliavimo analizė pradėtina nuo aukščiausios galios teisės akto – Konstitucijos. Būtent nuo šio teisės akto yra tikslinga pradėti nėštumo nutraukimo procedūros reguliavimo analizę, kadangi konstitucinių teisinių santykių objektas yra svarbiausios socialinės vertybės, svarbiausios asmens teisės.

Šiuo atveju, pats aktualiausias yra Konstitucijos 19 str. – „žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, ne ką mažiau svarbi yra 18 str. norma, įtvirtinanti, jog „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“. Kita vertus, nėštumo nutraukimo problematika yra susijusi ne tik su negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsauga, bet ir su nėščiosios asmeninio gyvenimo privatumu bei kūno autonomija, todėl aktualus yra ir, pavyzdžiui, Konstitucijos 22 str. – „žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.“

Savaime suprantama, identifikavus kertines konstitucines nuostatas, būtina nagrinėti ordinarinio lygmens teisės aktus, reglamentuojančius šio darbo objektu esančias nėštumo nutraukimo procedūras. Visų pirma, logiška analizę pradėti aukščiausios galios ordinarinių teisės aktų – įstatymų. Šioje vietoje ir susiduriama su nemaža problema – Lietuvos atveju, įstatymo, reglamentuojančio nėštumo nutraukimo procedūrą ar žmogaus teisės į gyvybę ribojimą nėštumo nutraukimo atveju, paprasčiausiai nėra.

Lietuvos Respublikoje nėštumo nutraukimą reglamentuoja Sveikatos apsaugos ministro 1994 m. sausio 28 d. įsakymu Nr. 50, kurio nauja redakcija įsigaliojo 2023 m. sausio 1 d., patvirtintas Nėštumo nutraukimo paslaugų organizavimo ir teikimo tvarkos aprašas, kuris nustato reikalavimus asmens sveikatos priežiūros įstaigoms, teikiančioms nėštumo nutraukimo paslaugas, šias paslaugas teikiantiems asmens sveikatos priežiūros specialistams ir šių paslaugų organizavimo ir teikimo bei apmokėjimo tvarką (toliau – SAM Aprašas). Taigi, vertinant vien šio teisės akto reguliavimo apimtį, darytina išvada, jog juo nėra siekiama iš principo sureguliuoti negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelio, o labiau siekiama reguliuoti praktinius nėštumo nutraukimo, kaip sveikatos priežiūros paslaugos, teikimo aspektus. Šiame poįstatyminiame teisės akte yra pateikiamos nėštumo nutraukimo paslaugų sąvokų apibrėžtys: nėštumo nutraukimo paslauga yra laikoma asmens sveikatos priežiūros paslauga, apimanti pacientės konsultavimą prieš nėštumo nutraukimą, nėštumo nutraukimo atlikimą ir priežiūrą po nėštumo nutraukimo (SAM Aprašo 2.3 p.). Nėštumo nutraukimo paslaugos klasifikuojamos pagal atlikimo būdą: chirurginio nėštumo nutraukimo paslauga – kai nėštumas nutraukiamas chirurginiu būdu, įskaitant ir vakuuminę aspiraciją (SAM Aprašo 2.1 p.); vaistinio nėštumo nutraukimo paslauga – kai nėštumas nutraukiamas vaistiniais medikamentais (SAM Aprašo 2.4 p.). Taip pat, SAM Aprašo 2.2. p. apibrėžiamas ir ypatingas nėštumo nutraukimo atvejis, nėštumo nutraukimo dėl medicininių indikacijų paslauga – tai *„nėštumo nutraukimo paslauga, kai nėštumas nutraukiamas daugiadalykės gydytojų specialistų komandos sprendimu dėl ligų ir (ar) būklių, keliančių pavojų pacientės ir (ar) vaisiaus sveikatai ir (ar) gyvybei, ar dėl pacientės būklės, nurodytos Aprašo 1 priede, arba dėl Aprašo 2 priede nurodytų vaisiaus ligų ir (ar) būklių.“*

SAM Aprašo 3 p. yra esminis siekiant nustatyti materialiąsias sąlygas teisėtam nėštumo nutraukimui moters pageidavimu. Pagal šią SAM Aprašo nuostatą, pacientės pageidavimu iki 9 nėštumo savaičių gali būti suteikta vaistinio nėštumo nutraukimo paslauga, o iki 12 savaičių – chirurginio nėštumo nutraukimo paslauga.

SAM Aprašo III skyrius reglamentuoja nėštumo nutraukimo dėl medicininių indikacijų paslaugos teikimo tvarką. Nėštumą nutraukti dėl medicininių indikacijų galima iki 22 nėštumo savaičių, chirurginiu arba vaistiniu būdu.

Tiek iš SAM Aprašo 2.2. p. pateikiamos sąvokos, tiek iš SAM Aprašo 10 p. galima daryti išvadą, jog nėštumą nutraukti dėl medicininių indikacijų galima trimis atvejais: pirma, dėl ligos ar būklės, dėl kurios kyla pavojus pacientės ir (ar) vaisiaus sveikatai ar gyvybei (SAM Aprašo 10.1 p.), antra, dėl pacientės būklės, nurodytos SAM Aprašo 1 priede (SAM Aprašo 10.1 p.), trečia, dėl vaisiaus ligų ar būklių, nurodytų SAM Aprašo 2 priede (SAM Aprašo 10.2 p.). Taigi, pagrindai nėštumo nutraukimui SAM Apraše nėra konkrečiai apibrėžti – nors 1 priede nurodomos tokios būklės, kaip moters organizmo fiziologinis nebrandumas (14 m. ir jaunesnė), vėlyvas amžius reprodukcijai (49 m. ir vyresnė), nepavykęs nėštumo nutraukimas, jei nėštumas tęsiasi po 12 nėštumo savaičių, ar lytinė prievarta bei kraujomaiša, SAM Aprašo 10.1 p. leidžia nutraukti nėštumą ir dėl kitos, ne tik SAM Aprašo 1 priede nurodytos ligos ar būklės, dėl kurių (ar) dėl paskirto gydymo kyla pavojus pacientės ir (ar) vaisiaus sveikatai ar gyvybei, o SAM Aprašo 2 priede pateikiamas vaisiaus ligų ar būklių sąrašas yra atviras. Pagal SAM Aprašo 11 p., sprendimą dėl leidimo nutraukti nėštumą dėl medicininių indikacijų priima daugiadalykė gydytojų specialistų komanda – faktiškai ji ir turi diskreciją nuspręsti leisti nutraukti nėštumą atvejais, nepatenkančiais nei į SAM Aprašo 1 priedą, nei į 2 priedą. Taigi, darytina išvada, jog materialiosios sąlygos nėštumo nutraukimui Lietuvos teisinėje sistemoje nėra iki galo apibrėžtos.

Laikantis numatytos metodikos, siekiant nustatyti Lietuvos Respublikoje pasirinktą žmogaus teisės į gyvybę apsaugos modelį, būtina analizuoti ir taikomas sankcijas nėštumo nutraukimą atlikus pažeidžiant teisiniame reguliavime numatytas sąlygas. Lietuvos Respublikoje nėštumo nutraukimo atlikimas pažeidžiant šios procedūros teisinį reglamentavimą yra kriminalizuotas – Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) 142 str. įtvirtina neteisėto aborto nusikaltimą, o 143 str. nustato baudžiamąją atsakomybę už privertimą daryti neteisėtą abortą. Šio mokslinio darbo kontekste, siekiant atskleisti pasirinktą žmogaus gyvybės teisinės apsaugos koncepciją, akcentuojama būtent neteisėto aborto nusikaltimo sudėties analizė.

Visų pirma, svarbu paminėti šiuo baudžiamojo įstatymo straipsniu ginamą vertybę, straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sudėčių objektą: šis nusikaltimas struktūriniu baudžiamojo įstatymo aspektu nėra priskiriamas nei prie nusikaltimų žmogaus gyvybei (kaip, pavyzdžiui, nužudymas), nei žmogaus sveikatai – neteisėtas abortas viso labo

laikomas nusikaltimu, pavojingu žmogaus sveikatai ir gyvybei (LR BK XIX skyrius). Pažymėtina, jog šiuo LR BK straipsniu nėra ginama negimusio žmogaus gyvybė, nors Lietuvos baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje ir egzistuoja pagrįstų pasiūlymų būtent negimusio žmogaus gyvybę pripažinti tiesioginiu neteisėto aborto objektu (Daukšaitė, 2013, p. 128). Visgi, LR BK 142 str. įtvirtintos nusikalstamos objektu yra laikoma nėščios moters, kuriai daromas abortas, sveikata ir gyvybė, kadangi nelegaliai darant aborto operaciją keliamas pavojus nėščiosios sveikatai ir gyvybei (Nocius, 2009, p. 148). Atitinkamai, ir nusikalstamos veikos dalyku (šiuo atveju, nukentėjusiuoju) yra pripažįstamas ne negimęs žmogus, o pati nėščioji moteris, kuriai daromas neteisėtas abortas, nors jis ir daromas pačiai nėščiajai prašant, jai sutinkant (Nocius, 2009, p. 148).

Analizuojant šios nusikalstamos objektyviąją pusę, paminėtina, jog dirbtinis moters nėštumo nutraukimas ir yra laikomas pačia veika. Tačiau vien šis objektyviosios pusės elementas nėra pakankamas baudžiamajai atsakomybei kilti – nėštumo nutraukimas yra laikomas neteisėtu egzistuojant bent vienai iš šių aplinkybių: 1) esant kontraindikacijų, t. y., kai ši procedūra neleistina medicininio požiūriu; 2) procedūra atliekama ne sveikatos priežiūros įstaigoje, arba 3) procedūra atliekama asmens, neturinčio teisės daryti šią procedūrą. Taigi, siekiant įvertinti, ar konkretus nėštumo nutraukimo procedūros atlikimo atvejis yra teisėtas, LR BK analizės nepakanka – tokie aspektai kaip kontraindikacijos nėštumo nutraukimo procedūrai, sveikatos priežiūros įstaigos, turinčios teisę atlikti tokias procedūras ar gydytojams keliami kriterijai yra reguliuojami SAM Aprašu. Taigi, konkrečios sąlygos, lemiančios galimybę taikyti baudžiamąją atsakomybę, yra nustatomos poįstatyminiu aktu, tad šiame kontekste būtina paminėti tai, jog darant nuorodą į poįstatyminį aktą kyla grėsmė pažeisti *nulla poena sine lege* principą.

Tačiau minėta rizika nėra vienintelis šio LR BK straipsnio probleminis aspektas. Jei SAM Apraše reikalavimai sveikatos priežiūros įstaigoms ar šią procedūrą turintiems teisę atlikti gydytojams yra aiškūs ir išsamūs (tai leidžia tinkamai suprasti LR BK 142 str. kvalifikuotas sudėtis atriboti nuo pagrindinės), tai kontraindikacijų aspektu SAM Aprašas yra itin lakoniškas: chirurginio nėštumo nutraukimo paslaugos atveju įvardinama tik viena (santykinė) kontraindikacija – įvairios lokalizacijos ūminės infekcinės ligos (SAM Aprašo 33 p.), o pagal SAM Aprašo 21 p. nėštumo nutraukimo vaistiniu būdu kontraindikacijos yra nurodytos vaistinio preparato charakteristikų santraukoje, 22 p. pateiktos kelios santykinės kontraindikacijos. Lingvistiškai interpretuojant LR BK 142 str. 1 d. normą ir, vėlgi, atsižvelgiant į *nulla poena sine lege* principą, darytina išvada, jog pagal šį straipsnį gydytojui, turinčiam teisę atlikti abortus, baudžiamoji atsakomybė dėl neteisėtos nėštumo

nutraukimo procedūros atlikimo gali kilti tik dviem atvejais: jei procedūra atliekama ne teisę atlikti tokias procedūras turinčioje sveikatos priežiūros įstaigoje, arba jei procedūra atliekama nepaisant egzistuojančių kontraindikacijų. Teismų praktikoje egzistuoja pozicija, jog *„įstatymo leidėjas poįstatyminiam reguliavimui paliko tik kontraindikacijų sampratą, kurią aiškinantis, kaip ir anksčiau, būtina remtis Tvarkos² nuostatomis“* (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-315-557-2008). Atsižvelgiant į tai, jog, kaip minėta, galiojančioje SAM Aprašo redakcijoje nėra nurodyta itin daug kontraindikacijų nėštumo nutraukimo procedūrai, kyla rizika, jog LR BK 142 str. pagrindinės sudėties norma gali būti aiškinama atitinkamai ribojant baudžiamosios atsakomybės atvejus. Pagal tokį aiškinimą, baudžiamajai atsakomybei kylant išimtinai tik kontraindikacijų nepaisymo atveju, gydytojas nebūtų baudžiamas už kitų SAM Apraše numatytų taisyklių pažeidimus, pavyzdžiui, normų, nustatančių, kokios trukmės nėštumas gali būti nutraukiamas.

Pažymėtina, jog iki 2023 m. sausio 1 d. galiojusioje SAM Aprašo redakcijoje numatytą terminą viršijantis nėštumas taip pat nebuvo laikomas kontraindikacija, todėl klausimas, kodėl įstatymo leidėjas nepasirinko išspręsti šio baudžiamojo įstatymo ir SAM Aprašo neatitikimo išdėstant SAM Aprašą nauja redakcija, lieka retorinis. Tiesa, baudžiamosios teisės mokslinėje doktrinoje esama nuomonių, jog nėštumo laikas gali būti priskirtinas prie kontraindikacijų (Nocius, 2009, p. 148), taip baudžiamąjį įstatymą yra aiškinęs ir Jonavos rajono apylinkės teismas – *„esant kontraindikacijoms, tai yra keturioliktai nėštumo savaitėi“* (Jonavos rajono apylinkės teismo 2009 m. birželio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-49-217/2009). Tačiau mokslinėje doktrinoje esama ir kritikos tokiai pozicijai, akcentuojant tai, kad plečiamuoju baudžiamojo įstatymo aiškinimu negali būti plečiamos baudžiamosios atsakomybės ribos ar kitaip sunkinama kaltininko padėtis, siūlant teisės aktų nustatytą terminą viršijantį nėštumą nustatyti kaip savarankišką LR BK 142 str. 1 d. požymį (Daukšaitė, 2013, p. 184). Taigi, pripažintina, jog su šio nusikaltimo objektyviąja puse susijęs reguliavimas, aktualus nustatant ir pasirinktą žmogaus gyvybės teisinės apsaugos koncepciją, yra neaiškus ir problemiškas.

Analizuojant LR BK 142 str. subjektyviąją pusę, lakoniškai paminėtina, jog nusikaltimas atliekamas tiesiogine tyčia, skiriasi skirtingose straipsnio dalyse nustatytų sudėčių subjektas: pagal 1 d. gali atsakyti tik gydytojas, turintis teisę daryti nėštumo nutraukimo procedūras, pagal 2 d. – tik sveikatos priežiūros specialistas, neturintis teisės daryti

² SAM Aprašo – *Aut. past.*

nėštumo nutraukimo procedūros, o pagal 3 d. – pakaltinamas, sulaukęs 16 metų amžiaus fizinis asmuo. Nebaudžiama nėštumo nutraukimą sau pačiai (saviabortą) atlikusi moteris.

Šiame kontekste, jau identifikavus *nulla poena sine lege* principo pažeidimo riziką ir baudžiamojo įstatymo ir SAM Aprašo darnos nebuvimą, naudinga paminėti ir esminį su konstitucine teise susijusį nagrinėjimo reguliavimo probleminį aspektą – Konstitucinis Teismas yra ne kartą akcentavęs, jog su pagrindinėmis žmogaus teisės ir laisvėmis susiję aspektai turi būti reguliuojami (ir jos gali būti ribojamos) tik įstatymais, o ne poįstatyminiais aktais. Nėštumo nutraukimo problematika be jokios abejonės yra susijusi su žmogaus teisės į gyvybę ribojimu. Šiuo atveju, įstatymo, reglamentuojančio nėštumo nutraukimą (ribojančio žmogaus tam tikrame vystymosi etape teises), kaip jau ir minėta, nėra. Taigi, nors ir nutarime dėl SAM Aprašo patvirtinimo nurodoma, kad jis priimtas vadovaujantis Lietuvos Respublikos sveikatos priežiūros įstaigų įstatymo 9 str. 1 d. 3 p., tokia nuoroda į įstatymo normą, įtvirtinančią sveikatos apsaugos ministro teisę įsakymais tvirtinti asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo reikalavimus, nėra pakankama. Kaip žinoma, Lietuvoje nėra galimas ir įstatymų leidybos delegavimas Vyriausybei (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas). Todėl šiame kontekste kyla ir konstitucinės kontrolės problema – šis aktas nėra teisingas Konstituciniam Teismui, todėl nėra įmanoma efektyviai patikrinti jo atitikties Konstitucijai ar suformuluoti reikšmingus konstitucinės doktrinos išaiškinimus, pavyzdžiui, susijusius su žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momentu.

Taigi, pagal autoriaus nustatytą metodiką apibendrinant Lietuvos Respublikos norminį reguliavimą, susijusį su nėštumo nutraukimu, darytinos šios išvados:

- 1) Materialinės sąlygos nėštumo nutraukimui: moters pageidavimas, specialiu atveju (dėl indikacijų) – ypatingos moters būklės (nebrandumas, vėlyvas amžius reprodukcijai, nepavykęs nėštumo nutraukimas, lytinė prievarta, kraujomaiša), pavojus moters ir (ar) vaisiaus sveikatai ar gyvybei, ypatingos vaisiaus ligos ar būklės;
- 2) Terminas teisėtam nėštumo nutraukimui: vaistiniu būdu – iki 9 nėštumo savaitės, chirurginiu būdu – iki 12 nėštumo savaitės, dėl indikacijų – iki 22 nėštumo savaitės;
- 3) Atsakomybė: baudžiamoji, tačiau abejotina, ar taikoma nutraukiant vėliau, nei numatytas terminas;

- 4) Kitos aplinkybės: nėra įstatymo reguliuojančio teisės į gyvybę ribojimą, nėra baigtinio sąrašo atvejų, kada galima atlikti nėštumo nutraukimą dėl indikacijų, nėra aiškos baudžiamosios atsakomybės ribos.

Atsižvelgiant į šiuos apibendrinimus, darytina išvada, jog nėštumo nutraukimo reguliavimo kontekste Lietuvos Respublikoje yra pasirinktas žmogaus gyvybės apsaugos nuo gimimo modelis – SAM Apraše neegzistuoja nuostatų, skirtų negimusio žmogaus gyvybei apginti, nėštumo nutraukimas suprantamas kaip paslauga, kurios tinkamo teikimo sąlygos yra nustatomos, o baudžiamoji teisė gina ne negimusio žmogaus, o moters, pačios pageidaujančios nėštumo nutraukimo, sveikatą. Toks reguliavimas puikiai atitinka filosofinius postulatus, propaguojančius žmogaus teisės į gyvybę gynimą tik žmogui gimus: nors Lietuvoje ir yra nustatytas aiškus terminas, iki kada galima nutraukti nėštumą vien moters prašymu, tačiau santykinai švelnios baudžiamosios sankcijos už nelegalų abortą, baudžiamosios atsakomybės ribų neaiškumas ir moters sveikata kaip baudžiamosios atsakomybės objektas atitinka J. J. Thomson ir S. de Beauvoir įvardintą pirmenybės moters autonomijai idėją.

2.1.2. Lenkijos Respublikos nėštumo nutraukimo teisinis reguliavimas

Šiame kontekste pateiktini ir kitų jurisdikcijų reguliavimo modelių pavyzdžiai. Pavyzdžiui, Lenkija yra viena iš šalių, kur abortų reguliavimas pastaraisiais metais tapo vienu griežčiausių Europoje. Ši jurisdikcija puikiai iliustruoja į gyvybės apsaugą orientuotą politinį „judesį“.

Visų pirma, jog siekiant nustatyti Lenkijos pasirinktą negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį, itin aktuali yra istorinė reguliavimo analizė. Istorškai nagrinėjant Lenkijos Respublikos teisinį reguliavimą, susijusį su nėštumo nutraukimo procedūra, paminėtina, jog nėštumo nutraukimo reguliavimo tvarka šioje šalyje tokia griežta buvo ne visada, požiūris į žmogaus gyvybės teisinę apsaugą iki gimimo ne kartą drastiškai kito. Iki 1956 m. nėštumo nutraukimo procedūra buvo reguliuojama Tarpukario laikotarpiu priimtu 1932 m. Lenkijos Respublikos Baudžiamuoju kodeksu, nėštumo nutraukimas buvo leidžiamas medicininiais pagrindais ir tais atvejais, kai nėštumas yra nusikaltimo rezultatas (Bucholc, 2022, p. 80). 1956 m., jau pasibaigus stalinizmo laikotarpiui, komunistinė Lenkijos valdžia toliau demonstravo antikatalikišką poziciją, Lenkijos Seimas priėmė įstatymą „Dėl nėštumo nutraukimo leistinumo sąlygų“ (lenk. *Ustawa o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*). Šio įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje buvo

įtvirtintos dvi sąlygos, kurioms egzistuojant nėštumo nutraukimas buvo leistinas, iš pirmo žvilgsnio, buvo panašios, kaip ir anksčiau galiojusio reguliavimo atveju: nėštumo buvimas nusikaltimo rezultatu ir medicininės priežastys. Tačiau šiais pakeitimais buvo legalizuotas ir trečiasis pagrindas – sunkios nėščiosios gyvenimo sąlygos. Šio pagrindo įtraukimas į Lenkijos teisinę sistemą lėmė *de facto* nėštumo nutraukimo legalizavimą nėščiajai pageidaujant, kadangi netrukus buvo panaikintas reikalavimas „sunkias gyvenimo sąlygas“ įrodyti (Bucholc, 2022, p. 81).

Diskusijos dėl nėštumo nutraukimo reguliavimo Lenkijoje vėl paaštrėjo šiai valstybei 1989 m. sėkmingai išsivadavus iš komunistinio valdymo. 1993 m. buvo priimtas Šeimos planavimo, žmogaus vaisiaus apsaugos ir leidimo nutraukti nėštumą įstatymas (lenk. *Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*) (toliau – Lenkijos abortų įstatymas). Šis įstatymas iliustruoja pasikeitusį Lenkijos įstatymų leidėjo požiūrį į nėštumo nutraukimo procedūrai reguliuoti pasitelkiamą teisinę techniką – įstatyme eksplicitiškai nenumatyti pagrindai, kuriems esant nėštumo nutraukimas yra laikomas legaliu. Tačiau šiuo įstatymu buvo atlikti ir kitų norminių teisės aktų pakeitimai. Lenkijos abortų įstatymu atliktais Lenkijos Baudžiamojo kodekso pakeitimais bendrai nėštumo nutraukimas kriminalizuotas, numatant išimtinius atvejus, kuomet baudžiamoji atsakomybė gali būti netaikoma: kai nėštumas kelia grėsmę nėščios moters gyvybei ar sveikatai (nepriklausomai, kurioje stadijoje yra nėštumas), kai prenatalinė diagnostika ar kitos medicininės indikacijos rodo sunkų ir nepagydomą vaisiaus pažeidimą, neišgydomą vaisiaus ligą, kuri pavojinga jo gyvybei (iki momento kai negimęs žmogus gali „savarankiškai gyventi už nėščios moters kūno ribų“), kai yra pagrįstas įtarimas, kad nėštumas atsirado dėl draudžiamos veikos (iki 12 savaičių) (Rakowska-Trela, Juškevičiūtė-Vilienė, 2020). Šiame įstatyme nebeliko anksčiau egzistavusio pagrindo, leidusio teisėtai nutraukti nėštumą dėl „sunkių gyvenimo sąlygų“, taigi, faktiškai reguliavimas buvo smarkiai sugriežtintas.

Lenkijos Respublikos nėštumo nutraukimo įstatyminis reguliavimas buvo vėl pakeistas 1996 m. priėmus Šeimos planavimo, žmogaus vaisiaus apsaugos ir leidimo nutraukti nėštumą įstatymo pakeitimus (lenk. *Ustawa o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw*). Be to, kad šiais pakeitimas grįžta prie komunistiniais laikais taikytos teisinės technikos įstatymo 4a straipsnyje nustatant atvejus, kai nėštumo nutraukimas leidžiamas, Lenkijos Respublikos įstatymų leidėjas grąžino ir dar vieną komunistinę relikviją – jau minėtas „sunkias gyvenimo sąlygas“ kaip pagrindą legaliam

neštumo nutraukimui. Tiesa, paminėtina, jog šie įstatymo pakeitimai netrukus tapo konstitucinės kontrolės objektu, Lenkijos Konstitucinis Tribunalas 1997 m. gegužės 28 d. nutarimu šią naują nuostatą pripažino antikonstitucine, pažeidžiančia žmogaus teisę į gyvybę, bet neturinčia tikslo apsaugoti kitą konstitucinę teisę, laisvę ar vertybę. Taip pat, probleminiu aspektu palaikyta ir tai, jog nebuvo nustatyti apibrėžti kriterijai „*sunkių gyvenimo sąlygų*“ nustatymui (Rakowska-Trela, Juškevičiūtė-Vilienė, 2020). Taigi, po šio Konstitucinio Tribunalo nutarimo įsigaliojimo 1997 m. gruodį Lenkijos teisinė tikrovė neštumo nutraukimo reguliavimo kontekste grįžo į 1993 m. *status quo*, išliko tik pakitusi teisinė technika.

Aršios politinės diskusijos ir teisėkūros iniciatyvos Lenkijoje po šio Konstitucinio Tribunalo nutarimo nenurimo: buvo net bandymų Konstitucijoje įtvirtinti negimusio žmogaus gyvybės apsaugą nuo apvaisinimo momento, nustatyti baudžiamąją atsakomybę neteisėtą neštumo nutraukimą atlikusiai moteriai, taip pat, bandyta ir įteisinti neštumo nutraukimą iki 12 neštumo savaitės pabaigos moters prašymu. Šios teisėkūros iniciatyvos nebuvo sėkmingos ir minėtas *status quo* Lenkijoje galiojo iki 2020 m. spalio 22 d. Konstitucinio Tribunalo nutarimo įsigaliojimo. Šiuo nutarimu Lenkijos Konstitucinis Tribunalas konstatavo, jog Šeimos planavimo, žmogaus vaisiaus apsaugos ir leidimo nutraukti nėštumą įstatymo 4a str. 1 d. 2 p. nuostata, įtvirtinanti galimybę nutraukti nėštumą tuo atveju, kai prenatalinė diagnostika ar kitos medicininės indikacijos rodo sunkų ir nepagydomą negimusio žmogaus pažeidimą ar nepagydomą ligą, keliančią grėsmę jo paties gyvybei, prieštarauja Lenkijos Konstitucijoje įtvirtintoms žmogaus teisėms į gyvybę (Konstitucijos 38 str.) ir į žmogaus orumą (Konstitucijos 30 str.). Būtina paminėti kontekstą, kad šis Konstitucinio Tribunalo nutarimas sukėlė itin plataus masto rezonansą Lenkijos visuomenėje, buvo organizuojami tiek šiam nutarimui prieštaraujantys, tiek jį palaikantys protestai (Bucholc, 2022, p. 87). Paminėtina ir tai, jog šis Konstitucinio Tribunalo nutarimas yra kritikuojamas ir ne tik dėl savo turinio, kvestionuojant su žmogaus teisėmis susijusių Konstitucinio Tribunalo išaiškinimų turinį, bet ir dėl formaliųjų priežasčių – abejojama nutarimą priėmusio Konstitucinio Tribunalo sudėties teisėtumu (Rakowska-Trela, Juškevičiūtė-Vilienė, 2020). Tačiau kaip bebūtų, galiausiai šis nutarimas buvo tinkamai paskelbtas ir įsigaliojo, o Lenkijos teisinė realybė praktiškai tapo tokia, jog neštumo nutraukimas yra leidžiamas tik šiais dviem atvejais: kai nėštumas yra neteisėtos veikos rezultatas (iki 12 neštumo savaitės) ir kai jis kelia grėsmę moters gyvybei ar sveikatai.

Laikantis mokslinio darbo autoriaus nustatytos metodikos, aktualu išanalizuoti ir atsakomybę Lenkijoje atlikus nėštumo nutraukimo procedūrą nesilaikant teisės aktuose numatytų reikalavimų šiai procedūrai. Kaip ir Lietuvoje, Lenkijoje neteisėtas abortas yra kriminalizuotas. 1997 m. Lenkijos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – Lenkijos BK) yra net keli straipsniai, susiję su nelegaliu nėštumo nutraukimu: 152 str. numato atsakomybę už neteisėtą abortą su moters sutikimu, o 153 str. – už nėštumo nutraukimą be moters sutikimo. Tiesa, jau čia įžvelgtini pirmi Lenkijos ir Lietuvos baudžiamojo įstatymo skirtumai – LR BK 143 str. numato atsakomybę tik už vertimą darytis neteisėtą abortą, o Lenkijos BK 153 str. numatyta atveju baudžiamoji atsakomybė kyla panaudojus smurtą prieš nėščią moterį ar kitaip be jos sutikimo nutraukus nėštumą arba smurtu, neteisėtu grasinimu arba apgaule privertus nėščiąją nutraukti nėštumą, taigi, šis straipsnis apima ir privertimą darytis legalų abortą. Taip pat, Lenkijos BK 154 str. numato atskirą nusikaltimą tuo atveju, jei neteisėtas abortas baigiasi nėščiosios mirtimi.

Lenkijos baudžiamasis įstatymas skiriasi ir neteisėtam abortui skirtų straipsnių ginama vertybe, sudėčių objektu: jei Lietuvoje neteisėto aborto nusikaltimas yra priskiriamas prie nusikaltimų, pavojingų žmogaus sveikatai ir gyvybei, tai minėti Lenkijos BK straipsniai priklauso nusikaltimų gyvybei ir sveikatai grupei, straipsniai yra tame pačiame Lenkijos BK skyriuje (XIX skyrius), kaip ir nužudymas.

Nuosekliai laikantis metodikos, kaip ir Lietuvos atveju, aktualiausia yra neteisėto aborto sudėties objektyviosios pusės analizė. Šiuo atveju, pačia veika yra laikomas dirbtinis nėštumo nutraukimas, atliktas neteisėtai, taip pat, 152 str. 2 d. numato atsakomybę ir už padėjimą nėščiai moteriai atlikti neteisėtą abortą ar jos skatinimą. Priešingai nei Lietuvos atveju, Lenkijos baudžiamajame įstatyme nedetalizuojamos konkrečios aplinkybės, kurioms egzistuojant nėštumo nutraukimas yra laikomas neteisėtu (pvz., kontraindikacijų nepaisymas, procedūros atlikimo vieta), tačiau daroma blanketinė nuoroda – „*pažeidžiant įstatymo nuostatas*“. Taigi, baudžiamoji atsakomybė kyla pažeidus bet kurį iš Lenkijos abortų įstatyme numatytos nėštumo nutraukimo tvarkos aspektų. Šiame kontekste labai svarbu yra ir tai, jog 152 str. 3 d. yra numatyta kvalifikuota neteisėto aborto sudėtis, kurios kvalifikuojantis požymis – nėštumo trukmė. Ši straipsnio dalis taikoma tuo atveju, „*kai pradėtas vaikas įgijo gebėjimą savarankiškai gyventi už nėščios moters organizmo ribų*.“

Kaip ir Lietuvos atveju, neteisėtas abortas atliekamas tiesiogine tyčia. Tačiau Lenkijos BK nėra diferencijuojamas subjektas – nėra specialių sudėčių gydytojui ar sveikatos priežiūros specialistui, neturinčiam teisės atlikti nėštumo nutraukimo procedūrą – už neteisėtą abortą pagal bendrąją Lenkijos BK 10 str. 1 d. nuostatą atsako 17 m. sulaukę asmenys.

Taigi, pagal autoriaus nustatytą metodiką apibendrinant Lenkijos Respublikos norminį reguliavimą, susijusį su nėštumo nutraukimu, darytinos šios išvados:

- 1) Materialinės sąlygos nėštumo nutraukimui: neteisėta veika, grėsmė moters gyvybei ar sveikatai;
- 2) Terminas teisėtam nėštumo nutraukimui: dėl neteisėtos veikos – 12 savaičių, dėl grėsmės moters gyvybei ar sveikatai – iki gimimo;
- 3) Atsakomybė: baudžiamoji tiek nėštumo nutraukimo su moters sutikimu atveju, tiek be jo, nustatant kvalifikuotą sudėtį nutraukimo vėlyvoje nėštumo stadijoje atveju;
- 4) Kitos aplinkybės: Lenkijos abortų įstatyme egzistuoja principinė nuostata dėl gyvybės prenatalinėje stadijoje gynimo, aiškos baudžiamosios atsakomybės ribos, nelegalaus aborto atveju veiką kvalifikuoja negimusio žmogaus išsivystymo stadija.

Vertinant tiek su nėštumo nutraukimu susijusio Lenkijos teisinio reguliavimo istorinius pokyčius, tiek nūdienos teisinę realybę, galima daryti išvadą, jog šis reguliavimas atspindi negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo jo pradėjimo momento idėją. Akivaizdu, kad nors nėštumo nutraukimas Lenkijoje tam tikrais atvejais yra legalus, šie atvejai veikiau laikytini išimtimi iš taisyklės, iš principinės nuostatos, jog negimusio žmogaus gyvybė yra gintina nuo jos pradėjimo momento. Būtent Lenkijos abortų įstatyme įtvirtinta principinė nuostata dėl gyvybės prenatalinėje stadijoje gynimo, įtvirtintas griežtas atvejų, kuomet nėštumą nutraukti yra legalu, ribojimas, nesudarant galimybės nutraukti nėštumo esant tik moters prašymui, bei aiškos baudžiamosios atsakomybės už nelegalų nėštumo nutraukimą ribos ir atitinkamas baudžiamosios atsakomybės objektas atitinka tokių autorių kaip J. M. Finnisas idėjas dėl objektyvaus pobūdžio fundamentalių žmogaus moralinės teisių ir pareigų, kylančių iš jo prigimties, ar R. P. George ir C. Tollefsen mintis apie naujo organizmo genetinį individualumą ir vystymosi potencialą.

2.1.3. Airijos Respublikos nėštumo nutraukimo reguliavimas

Tačiau šiame kontekste vertinga panagrinėti ir priešingą, nei Lenkijoje, politinį „judesį“ iliustruojančią jurisdikciją. Štai Airijoje, nuo itin griežto nėštumo nutraukimo reguliavimo, labai smarkiai ribojant sąlygas, kada leidžiama nutraukti nėštumą, neseniai pereita prie liberalesnio ir plačiajame Europos kontekste kur kas labiau įprasto modelio.

Tiesa, kaip ir Lenkijos atveju, siekiant nustatyti šioje jurisdikcijoje pasirinktą negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį, būtina įsigilinti į istorinį kontekstą.

Kaip ir Lenkijos atveju, siekiant nustatyti Airijos Respublikoje pasirinktą negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį, būtina įsigilinti į istorinį šios jurisdikcijos reguliavimo kontekstą. Ilgą laiką Airijoje galiojo vienas griežčiausių nėštumo nutraukimo reguliavimo modelių visoje Vakarų Europoje, šio reguliavimo ištakos siekia dar 1861 m. – Airijai dar būnant Jungtinės Karalystės sudėtyje – priimtą ir kelis kartus taisytą Nusikaltimų prieš asmenį įstatymą (angl. *Offences against the Person Act*). Šiuo baudžiamuoju įstatymu buvo įtvirtintas absoliutus draudimas nutraukti nėštumą, kadangi už nėštumo nutraukimą baudžiamoji atsakomybė šiuo įstatymu nustatyta tiek pačiai moteriai, tiek nėštumo nutraukimą atliekančiam asmeniui, įtvirtinant itin griežtą sankciją – laisvės atėmimą iki gyvos galvos, o padedančiam atlikti nėštumo nutraukimą – laisvės atėmimo bausmę (Nusikaltimų prieš asmenį įstatymas, 1861). Tokios, iš pirmo žvilgsnio itin griežtos, su baudžiamąja teise susijusios negimusio žmogaus teisės į gyvybę gynybos priemonės nebuvo pakankamai – 1983 m. referendumu į Airijos Respublikos Konstituciją įtraukus aštuntąjį pataisą – 40 straipsnio 3 dalies 3 punktą – negimusio žmogaus teisė į gyvybę buvo įtvirtinta konstituciniu lygmeniu, buvo garantuota lygiavertė motinos ir negimusio žmogaus gyvybės apsauga. Šis straipsnis, patvirtintas 66,9 proc. balsavusiųjų referendume, įtvirtino, kad valstybė „*pripažįsta negimusio vaiko teisę į gyvybę ir, laikydamasi vienodos pagarbos motinos teisėms, įsipareigoja savo įstatymais, kiek įmanoma, gerbti ir apginti šią teisę*“. Ši norma įtvirtino principinį požiūrį į negimusio žmogaus teisės į gyvybę ir moters teisės į privatumą konfliktą, prioretizuojant teisę į gyvybę. Tokia savita, principinė konstitucinė norma faktiškai nulėmė nėštumo nutraukimo draudimą beveik visais atvejais, dėl ko daugelis Airijos moterų siekė šios procedūros užsienyje, dažniausiai Jungtinėje Karalystėje. Be to, tokia principinė nuostata atvėrė kelią ne tik paties nėštumo nutraukimo draudimui, tačiau ir galimybės gauti informaciją apie nėštumo nutraukimą svetur ribojimą – keliose bylose teismai vadovaudamiesi minėta konstitucine nuostata pritaikė draudimus (angl. *injunction*) organizacijoms, teikusioms moterims atitinkamą informaciją.

Su nėštumo nutraukimu susijusi Airijos teisinė realybė toliau evoliucionavo teismų sprendimų pagalba – vadinamojoje 1992 m. X byloje (angl. *Attorney General v X*), kurioje Airijos generalinis prokuroras siekė pritaikyti draudimą vykti į Jungtinę Karalystę nutraukti nėštumo 14 metų amžiaus merginai, pastojusiai po išžaginimo bei turėjusiai savižudiškų minčių, aiškindamas aukščiau minėtą Konstitucijos straipsnį Airijos

Aukščiausiasis Teismas nusprendė, jog sprendžiant dėl neštumo nutraukimo leistinumo taikytinas kriterijus yra „*reikšmingas pavojus motinos gyvybei, o ne sveikatai, kurio galima išvengti tik nutraukiant nėštumą*“. Savižudybės pavojus pripažintas tinkamu pagrindu – teismas nusprendė, jog moteris „*atitiko mano nustatytą tinkamumo kriterijų ir įrodė, kad motinos gyvybei gresia realus ir didelis pavojus dėl savęs žalojimo, kurio galima išvengti tik nutraukiant nėštumą*“. Taip pat, buvo pasisakyta ir apie galimybę taikyti teismo draudimą išvykti moteriai, siekiančiai užsienyje atlikti neštumo nutraukimą: nors teismas ir pripažino teorinę moters teisę keliauti ribojimo galimybę, teismas pabrėžė, jog kadangi konstitucinė norma įpareigoja ginti negimusio žmogaus teisę į gyvybę „*kiek įmanoma*“, teismas „*negali ir neturėtų priimti įsakymų, kurie yra beveik niekada, nepaprastai ar neveiksmingi*“³.

Atsižvelgiant į X byloje suformuluotus išaiškinimus, Airijoje kilo politinė iniciatyva vėl modifikuoti teisinę realybę priimant Konstitucijos pataisas. Buvo pasiūlytos trys Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies 3 punkto pataisos – dvyliktoji, tryliktoji ir keturioliktosios. 1992 m. lapkričio 25 d. referendume piliečių palankumo nesulaukusia dvyliktoji pataisa siekta prieštarauti X bylos išaiškinimams dėl savižudybės rizikos kaip pagrindo neštumo nutraukimui ir siūlyta į minėtą straipsnį įtraukti nuostata, jog „*Nutraukti negimusio kūdikio gyvybę yra neteisėta, išskyrus atvejus, kai toks nutraukimas yra būtinas siekiant išgelbėti motinos gyvybę, o ne sveikatą, kai yra motinos liga ar sutrikimas, keliantis realų ir didelį pavojų jos gyvybei, išskyrus savęs sunaikinimo pavojų*“. Priešingai, referendume pritarta su neštumo nutraukimu susijusias taisykles liberalizavusioms tryliktajai ir keturioliktajai pataisoms, kuriomis atitinkamai į minėtą Konstitucijos straipsnį buvo įtrauktos nuostatos, jog „*Šis punktas neriboja laisvės keliauti tarp valstybės ir kitos valstybės*“ ir „*Šis punktas neriboja laisvės gauti ar teikti informaciją, susijusią su kitoje valstybėje teisėtai teikiamomis paslaugomis, laikantis teisės aktuose nustatytų sąlygų*“. Taigi, šiomis pataisomis Konstitucijoje buvo *expressis verbis* įtvirtinta moters teisė keliauti siekiant nutraukti nėštumą svetur ir gauti informaciją apie neštumo nutraukimo paslaugas užsienyje.

³ Tiesa, vienas iš teisėjų šiai nuomonei nepritarė: „*Jei tai susiję su saugomos gyvybės išvežimo iš jurisdikcijos apribojimu, tai neišvengiamai susiję su nėščios moters judėjimo apribojimu. Apribojimas išvykti iš teismų jurisdikcijai priklausančios teritorijos paprastai būtų apribojimas naudotis konstitucine teise keliauti, tačiau konkuruojanti teisė yra gyvybės apsauga, o iš šių dviejų teisių gyvybės apsauga turi būti laikoma svarbiausia ir pakankama, kad bent jau negimusios gyvybės gestaciniam laikotarpiui būtų apribota teisė keliauti. Tai yra daug menkesnis konstitucinių teisių apribojimas nei negrįžtamas žingsnis sunaikinti gyvybę*.“ (124 punktas).

Tolimesnį teisinės realybės vystymąsi nulėmė vadinamoji 1997 m. C byla (angl. *A and B v Eastern Health Board*), kurioje kilo ginčas tarp tėvų ir 13 metų amžiaus savižudiškų minčių turinčios dėl išžaginimo pastojusios mergaitės bei susijusios valstybės institucijos. Tėvai skundė žemesnės instancijos teismo sprendimą, kuriuo bendraatsakovei mergeiitei buvo leista vykkti į Jungtinę Karalystę atlikti nėštumo nutraukimą, siekė teismo draudimų. Airijos Aukštasis teismas, remdamasis minėtomis Konstitucijos pataisomis ir išaiškinimais X byloje, tėvų reikalavimus tenkinti atsisakė.

2002 m. dar vienu referendumu buvo siekta priimti dvidešimt penktąją pataisą ir minėtą Konstitucijos straipsnį praplėsti įtraukiant į jį blanketinę nuostatą į konkretų pasiūlytą įstatymą, kuris būtų reguliavęs nėštumo nutraukimo sąlygas, pakeitęs 1861 m. Nusikaltimų prieš asmenį įstatymo nuostatas, reguliavusias nėštumo nutraukimą, eksplicitiškai leidęs nutraukti nėštumą grėsmės moters gyvybei atvejais, tačiau panaikinęs savižudybės riziką kaip pagrindą nutraukti nėštumą ir nustatęs baudžiamąją atsakomybę (bauda ir iki 12 m. laisvės atėmimas) už neteisėtą abortą. Ši pataisa referendume itin maža persvara nebuvo patvirtinta.

Šiame kontekste labai svarbu paminėti ir 2010 m. Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) bylą *A, B ir C prieš Airiją*. Šioje byloje į EŽTT kreipėsi trys moterys – dvi Airijos ir viena Lietuvos pilietė – gyvenusios Airijoje ir vykusios į Jungtinę Karalystę atlikti nėštumo nutraukimo procedūros. Pareiškėjos įžvelgė įvairių Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – EŽTK) straipsnių, o ypač 8 straipsnio, įtvirtinančio žmogaus teisę į privatumą, pažeidimus. Pirmoji ir antroji pareiškėjos nuomone, EŽTK 8 straipsnio pažeidimus sudarė Airijoje taikomi nėštumo nutraukimo ribojimai, dėl kurių jos negalėjo nutraukti nėštumo dėl su sveikata ir (arba) gerove susijusių priežasčių, o trečioji pareiškėja to paties straipsnio pažeidimą įžvelgė dėl to, kad Airijos Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies 3 punktas nebuvo tinkamai įgyvendintas žemesnės galios teisės aktais. EŽTT Didžioji kolegija atmetė pirmųjų dviejų pareiškėjų skundus ir sprendime nurodė, jog „8 straipsnis negali būti aiškinamas kaip suteikiantis teisę į abortą“, darydamas išvadą, jog atsižvelgiant „į teisę teisėtai išvykti į užsienį dėl aborto ir Airijoje gauti tinkamą informaciją bei medicininę priežiūrą, Teismas nemano, kad Airijoje galiojantis abortų draudimas dėl sveikatos ir gerovės priežasčių, pagrįstas giliomis moralinėmis Airijos žmonių pažiūromis į gyvybės prigimtį ir iš to kylančia negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsauga viršija Airijos valstybei šiuo atžvilgiu suteiktą vertinimo laisvę“ (sprendimo 214 punktas). Tiesa, EŽTT tenkino trečiosios pareiškėjos skundą dėl to, kad nebuvo nustatyta

procedūra pagal kurią ji būtų galėjusi nustatyti, ar Airijoje jai gali būti teisėtai atliktas nėštumo nutraukimas dėl nėštumo keliamo pavojaus jos gyvybei.

Tačiau net EŽTT patvirtinus Airijoje taikytų nėštumo nutraukimo ribojimų teisėtumą, Airijos visuomenė nebuvo patenkinta susiklosčiusiu *status quo*, diskusijas itin aštrino rezonansą sukėlę atvejai, kaip antai, Savitos Halappanavar mirtis 2012 m. – šiai moteriai buvo atsisakyta atlikti nėštumo nutraukimą po prasidėjusio persileidimo, kadangi negimusio žmogaus širdis dar vis plakė. Moteris patyrė kraujo užkrėtimą ir mirė. Todėl 2013 m. buvo priimtas Gyvybės apsaugos nėštumo metu įstatymas (angl. *Protection of Life During Pregnancy Act*), kuriuo buvo panaikinti 1861 m. Nusikaltimų prieš asmenį įstatymo 58 ir 59 straipsniai, reguliavę baudžiamąją atsakomybę už nėštumo nutraukimą, tačiau įtvirtintos naujos normos, nustatančios nėštumo nutraukimo sąlygas (normatyviniame lygmenyje legalizuojant nėštumo nutraukimą dėl grėsmės moters gyvybei tiek dėl fizinės ligos, tiek dėl savižudybės grėsmės) ir procedūrą, atsakomybę už nelegalų nėštumo nutraukimą (bauda ar (ir) laisvės atėmimas iki 14 metų).

Tačiau ir po šių pakeitimų visuomenės spaudimas Airijos įstatymų leidėjui neatslūgo, todėl 2018 m. Airijoje įvyko referendumas, kurio metu daugiau kaip 66 % balsavusiųjų pasisakė už trisdešimt šeštąją Konstitucijos pataisą, kuria jau daug kartų analizuotas Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies 3 punktas buvo pakeistas iš pagrindų ir išdėstytas šitaip: „*Istatymu gali būti numatytas nėštumo nutraukimo reglamentavimas*“. Taigi, ši pataisa sudarė sąlygas kardinaliam reguliavimo paradigmos pokyčiui, kadangi konstituciniame lygmenyje neliko principinės nuostatos dėl negimusio žmogaus teisės į gyvybę pripažinimo, išipareigojimo ją kiek įmanoma ginti, o įstatymų leidėjui nustatyta plati diskrecija nustatyti nėštumo nutraukimo reguliavimą. Todėl po šio referendumo Airijos parlamentas priėmė 2018 m. Sveikatos (Nėštumo nutraukimo reguliavimo) įstatymą (angl. *Health (Regulation of Termination of Pregnancy) Act*), kuris įsigaliojo 2019 m. sausio 1 d., pakeitė Gyvybės apsaugos nėštumo metu įstatymą ir iki šiol reguliuoja nėštumo nutraukimo procedūrą Airijoje.

Šiuo įstatymu nėštumo nutraukimo sąlygos Airijoje buvo gerokai liberalizuotos. Visų pirma, pažymėtina, jog šio įstatymo 12 str. pirmą kartą Airijos istorijoje įtvirtinta galimybė nutraukti nėštumą be jokios priežasties, moters prašymu, jei nėštumas trunka ne ilgiau nei 12 savaičių. Įstatymas taip pat pripažįsta ir kitus pagrindus nėštumo nutraukimui – įstatymo 9 str. įtvirtinama galimybė nutraukti nėštumą dėl pavojaus moters gyvybei ar didelės žalos sveikatai pavojus – tokiu atveju nėštumą galima nutraukti su 2 gydytojų pritarimu, jei negimęs žmogus dar nėra pasiekęs gyvybingumo (angl. *viability*). Įstatymo

10 str. nustatoma speciali procedūra nėštumo nutraukimui dėl pavojaus gyvybei ar sveikatai neatidėliotinu atveju – tokiu atveju gyvybingumo kriterijaus galima nepaisyti. Galiausiai, šiuo įstatymo 11 str. yra nustatyta ir galimybė nutraukti nėštumą dėl negimusio žmogaus anomalijų, dėl kurios jis greičiausiai mirs iki gimimo arba per 28 dienas po jo.

Tačiau nėštumo nutraukimo pagrindai nėra vienintelis šio įstatymo reguliuojamas aspektas – juo taip pat reguliuojamas tam tikrų sprendimų priėmimas, apskundimo procedūros, įdomu tai, jog įstatymo 22 str. yra nustatyta galimybė medicinos personalui visais, išskyrus neatidėliotinos grėsmės moters sveikatai ar gyvybei, atvejais atsisakyti atlikti nėštumo nutraukimo procedūras, jei tai prieštarautų asmens sąžinei. Taip pat, įstatymas nustato ir baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą abortą: pagal 23 straipsnio 1 dalį *„bet kuris asmuo, sąmoningai atliekantis ar padedantis atlikti nėštumo nutraukimą, pažeisdamas šio įstatymo nuostatas, padaro nusikaltimą ir gali būti nuteistas iki 14 metų laisvės atėmimo bausmė“*, pagal 2 dalį atsakomybė taikoma ir procedūrą atlikti padėjusiam asmeniui. Tiesa, šio straipsnio 3 d. yra *expressis verbis* numatyta, jog baudžiamoji atsakomybė netaikoma pačiai moteriai.

Apibendrinant darytina išvada, jog Airijos Respublikos norminis reguliavimas atspindi žmogaus gyvybės apsaugos nuo tam tikro jo vystymosi momento modelį. Atsižvelgiant į istorinį kontekstą darytina išvada, jog negimusio žmogaus gyvybės apsaugos nuo jo pradėjimo idėjos, prieš tai Airijos teisės sistemoje turėjusios itin didelę svarbą. Nėštumo nutraukimas, bent jau iki 12 savaitės, laikomas moters sveikatos priežiūros paslauga, o baudžiamoji teisė, priešingai nei Lenkijoje, negina negimusio žmogaus gyvybės *per se*, bet nustato baudžiamąją atsakomybę už nėštumo nutraukimo tvarkos pažeidimą. Paradigmos pokytį indikuoja ir pasikeitęs nėštumo nutraukimą reguliuojančio teisės akto pavadinimas – akcentuojama ne gyvybės apsauga, o pati procedūra. Taigi, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog po 2018 m. referendumo buvo pasirinkta kardinaliai priešinga idėja – žmogaus teisės į gyvybę apsauga tik žmogui gimus. Tokiai pozicijai irgi nepritartina, kadangi tuo atveju, jei nėštumo nutraukimas yra atliekamas neteisėtai, kaip anai, pažeidžiant įstatyme numatytą terminą, iki kada galima nutraukti nėštumą, baudžiamosios sankcijos už tokį pažeidimą yra labai griežtos (pavyzdžiui, palyginus su Lietuva). Todėl Airijos Respublikos nėštumo nutraukimo reguliavimas įtvirtina negimusio žmogaus gyvybės apsaugos nuo tam tikro jo vystymosi momento idėją. Pažymėtina, jog toks reguliavimas aiškiai įtvirtina autorių kaip R. Dworkinas ar P. Singeris logiką saugoti gyvybę iki tam tikro jos vystymosi momento – negimusio žmogaus išsivystymo lygis iš esmės lemia įstatymų leidėjo požiūrį į nėštumo nutraukimą.

Taigi, toliau pateikiamoje lentelėje apibendrinamas šių trijų valstybių reguliavimas, susijęs pirmąja analizuota *ribine situacija* – nėštumo nutraukimu.

	Lietuva	Lenkija	Airija
Materialinės sąlygos nėštumo nutraukimui	Moters prašymu, dėl indikacijų. Indikacijų sąvoka labai plati ir neapibrėžta.	Grėsmė moters sveikatai ar gyvybei, nėštumas – nusikalstamos veikos rezultatas.	Moters prašymu, pavojus gyvybei ar sveikatai, negimusio žmogaus būklės.
Terminas	Moters prašymu: vaistinis – iki 9 sav., chirurginis – iki 12 sav. Dėl indikacijų – iki 22 sav.	Dėl grėsmės sveikatai ar gyvybei – iki gimimo, dėl nusikalstamos veikos – iki 12 savaičių.	Moters prašymu – iki 12 sav., kitais atvejais – neribotas.
Atsakomybė	Baudžiamoji, yra galimybių aiškinti baudžiamąjį įstatymą kaip nekriminalizuojantį termino pažeidimo, sankcijos nėra itin griežtos.	Griežta baudžiamoji atsakomybė už nėštumo nutraukimą reglamentuojančio įstatymo pažeidimus, negimusio žmogaus išsivystymo lygis – kvalifikuojanti aplinkybė.	Griežta baudžiamoji atsakomybė už nėštumo nutraukimą reglamentuojančio įstatymo pažeidimus.
Kitos svarbios aplinkybės	Nėra įstatymo, reglamentuojančio nėštumo nutraukimą, reguliuojama SAM Aprašu.	Istorinis kontekstas parodo aiškią įstatymo leidėjo valią įtvirtinti negimusio žmogaus gyvybės gynybą prenatalinėje stadijoje, egzistuoja tokia eksplicitinė nuostata įstatyme.	Istorinis kontekstas suponuoja aiškų besąlygiškos negimusio žmogaus gyvybės apsaugos atsisakymą, tačiau nuo momento, kada nėštumo nutraukti jau nebegalima, gyvybė ginama labai griežtomis baudžiamosiomis numatytomis sankcijomis.
Modelis	Teisė į gyvybę nuo gimimo	Teisė į gyvybę nuo pradėjimo	Teisė į gyvybę nuo tam tikro negimusio žmogaus vystymosi momento

(2 pav. Nėštumo nutraukimo norminio reguliavimo palyginimas)

2.2. Pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas gyvybės apibrėžimo teorijų kontekste

Antroji šiame darbe analizuojama *ribinė situacija* – fenomenas, kurio kontekste žmogaus gyvybės apsauga nėra užtikrinama ar jai kyla pavojus – pagalbinis apvaisinimas. Šiuo atveju, priešingai nei nėštumo nutraukimo kontekste, žmogaus gyvybė pradedama ne natūraliu būdu, o laboratorinėje aplinkoje sukuriama embrionai, iš kurių tik dalis – pagal genetinius požymius atrinkti – yra implantuojami į moters gimdą, suteikiant jiems galimybę galiausiai tapti pilnai išsivysčiusiais žmonėmis. Reikalo esmė yra ta, jog likusiųjų embrionų likimas lieka neišspręstas: jie gali būti šaldomi, saugomi, sunaikinami ar panaudojami moksliniams tyrimams.

Šiame kontekste, kaip ir nėštumo nutraukimo atveju, susiduria dvi pamatinės vertybės: asmens (ar poros) autonomija ir teisė į šeimos kūrimą pasitelkiant medicinos pažangą ir negimusio žmogaus teisė į gyvybę. Nors pagalbinis apvaisinimas, kaip procedūra, yra legalus daugelyje Vakarų teisės tradicijos valstybių, šių jurisdikcijų reguliavimo modeliai labai skiriasi, atspindėdami nevienodą požiūrį į embriono statusą ir gyvybės apsaugos pradžios momentą.

Šioje mokslinio darbo dalyje bus analizuojamas pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas trijose Vakarų teisės tradicijos jurisdikcijose – Lietuvoje, Lenkijoje ir Airijoje. Metodologiniais tikslais pasirinkta analizuoti šių jurisdikcijų reguliavimą išskiriant tris esminius aspektus, panašiai, kaip ir nėštumo nutraukimo reguliavimo analizės atveju. Pirma, vertinamos materialinės sąlygos, susijusios su embriono sukūrimu – ypač akcentuojant tai, ar leidžiama kurti daugiau embrionų nei planuojama implantuoti. Šioje analizėje nebus nagrinėjama, kas turi teisę naudotis pagalbinio apvaisinimo paslauga (pvz., pagalbinio apvaisinimo procedūra siekiantiems pasinaudoti asmenims keliamas reikalavimas būti sudarius santuoką ar partnerystę), taip pat, ar ši procedūra yra kompensuojama valstybės, po pagalbinio apvaisinimo gimusio vaiko tėvystės (motinystės) problematika, kadangi šie aspektai nėra reikšmingi žmogaus gyvybės apsaugos vertinimo požiūriu.

Antra, analizuojamas veikiausiai aktualiausias embriono teisinio statuso ir teisinės apsaugos pradžios momento nustatymui kriterijus – tiriamas nepanaudotų embrionų likimas. Vertinant anksčiau minėtą kriterijų – ar teisinis reguliavimas leidžia kurti daugiau embrionų, nei kad planuojama implantuoti, galima tik numanyti, daryti pirmines išvadas apie tai, kokią teoriją atspindi konkretus reguliavimo pavyzdys. Tačiau tai nėra

pakankamas kriterijus: pavyzdžiui, tam tikroje valstybėje gali būti leidžiama kurti daugiau embrionų, nei kad planuojama panaudoti – tai lyg indikuotų, jog šis reguliavimo modelis tikrai neatspindi žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo pradėjimo idėjos. Tačiau jei, pavyzdžiui, šioje valstybėje būtų draudžiama naikinti nepanaudotus embrionus, teigti, jog embrionai nėra saugomi nuo pat jų sukūrimo, nebūtų galima. Trečia, atsižvelgiama į kitas kontekstualiai reikšmingas aplinkybes, tokias kaip konstituciniai pagrindai, istoriniai aspektai, jurisprudencija.

Šiame etape bus analizuojamos tų pačių valstybių, kaip ir nėštumo nutraukimo atveju, reguliavimas – Lietuvos, Lenkijos ir Airijos. Remiantis šia analize, bus siekiama nustatyti, kokią žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį – apsaugą nuo apvaisinimo, nuo tam tikro vystymosi etapo ar nuo gimimo – atspindi kiekvienos iš pasirinktų valstybių pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas, bei šie pavyzdžiai bus lyginami tarpusavyje.

2.2.1. Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas

Lietuvoje, priešingai nei nėštumo nutraukimas, pagalbinis apvaisinimas yra reguliuojamas įstatymu – šiai *ribinei situacijai* yra skirtas Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas (toliau – LR PAĮ). Tiesa, ilgą laiką šios procedūros situacija Lietuvoje buvo analogiška nėštumo nutraukimui – pagalbinis apvaisinimas buvo reguliuojamas viso labo 1999 m. gegužės 24 d. įsakymu Nr. 248 „Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo“, nors Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.154 str. buvo nurodyta, jog „*dirbtinio apvaisinimo sąlygas, būdus ir tvarką <...> reglamentuoja kiti įstatymai.*“ Šis poįstatyminis aktas buvo lakoniškas, akcentavo labiau techninius procedūros aspektus, nereguliavo nei embrionų statuso, nei nepanaudotų embrionų likimo. Poreikis reguliuoti šią procedūrą buvo aiškiai identifikuotas ir teisės mokslo doktrinoje: štai E. Kavoliūnaitė-Ragauskienė pastebėjo, jog minėtoje tvarkoje nebuvo reguliuojama „daugelis svarbių klausimų, atspindinčių medicinos mokslo pažangą“ (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2015, p. 62), o N. Sušinskaitė susidariusią situaciją įvardino „teisiniu nihilizmu“ (Sušinskaitė, 2015, p. 235).

Galiausiai į šį poreikį įstatymų leidėjas sureagavo ir, nepaisant siūlomų pozicijų gausos ir radikalių skirtumų, galiausiai 2016 m. rugsėjo 14 d. buvo priimtas LR PAĮ, įsigaliojęs 2017 m. sausio 1 d. Originali įstatymo redakcija įtvirtino ganėtinai konservatyvų pagalbinio apvaisinimo reguliavimą, tačiau įstatymų leidėjo vertybinis požiūris kardinaliai pakito – 2022 m. gegužės 24 d. buvo priimti atitinkami LR PAĮ pakeitimai. Šis Lietuvos

istorinis kontekstas – būtent minėtų kardinalių LR PAĮ pokyčių turinys – puikiai iliustruoja įstatymų leidėjo pasirinktą požiūrį į negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momentą, todėl siekiant nustatyti Lietuvoje pasirinktą požiūrį negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsaugą pagalbinio apvaisinimo kontekste, pagal aukščiau įvardintus kriterijus yra analizuojamas būtent reguliavimo pokyčių turinys.

Taigi, Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo reguliavimo nagrinėjimas, nuosekliai laikantis tyrimo autoriaus nustatytos metodikos, pradėtinas nuo materialinių sąlygų, susijusių su embrionų kūrimu, analizės. Tiek originalioje LR PAĮ redakcijos, tiek dabar galiojančios įstatymo atmainos 10 straipsnyje, pavadintame „Embriono apsauga“ yra įtvirtinta taisyklė, jog *„Embrionų gali būti sukuriami tiek, kiek vienu metu pavyksta sukurti, tačiau galutinį sprendimą dėl sukuriamų embrionų skaičiaus priima abu sutuoktiniai (sugyventiniai), pasitarę su gydytoju.“* Taigi, iš pateiktos normos yra akivaizdu, jog, bent jau embrionų kūrimo etape realių priemonių, kuriomis būtų realiai ribojamas sukuriamų embrionų skaičius, siekiant išvengti perteklinių embrionų sukūrimo, LR PAĮ nėra numatoma, sprendimas dėl sukuriamų embrionų skaičiaus priklauso nuo asmenų, besinaudojančių pagalbinio apvaisinimo procedūra, valios. Tokią nustatytą taisyklę galima laikyti pirmine indikacija, jog Lietuvoje ir pagalbinio apvaisinimo kontekste negimusio žmogaus gyvybė nėra saugoma nuo pat jo pradėjimo.

Tačiau, kaip ir minėta, šiame kontekste ypatingą reikšmę turi taisyklių, reglamentuojančių sukurtų, bet neimplantuotų embrionų tolimesnį panaudojimą, analizė. LR PAĮ originalioje redakcijoje 10 str. 5 d. viso labo buvo įtvirtinta blanketinė nuostata, jog *„Sukurti, tačiau į moters organizmą neperkelti embrionai laikomi lytinių ląstelių banke. Lytinių ląstelių banke embrionai saugomi ir naudojami sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka.“* Ši straipsnio dalis tokia išliko iki pat 2022 m. gegužės 24 d. priimtų LR PAĮ pakeitimų įsigaliojimo. Tačiau svarbu paminėti tai, jog pirmą originalios LR PAĮ redakcijos galiojimo mėnesį buvo priimti pakeitimai, kuriais šis įstatymas, be kita ko, buvo papildytas 10 str. 7 dalimi. Šiais pakeitimais buvo įtvirtinta principinė negimusio žmogaus gyvybės apsaugos nuostata – *„Draudžiama naikinti pagalbinio apvaisinimo metu sukurtą ir į moters organizmą neperkeltą embrioną. Pagalbinio apvaisinimo metu sukurtas embrionas gali būti naudojamas tik moters pagalbiniam apvaisinimui.“* Taigi, vien šios kategoriškos nuostatos užtenka išvada, jog iki 2022 m. gegužės 24 d. priimtų LR PAĮ pakeitimų įsigaliojimo Lietuvoje pagalbinio apvaisinimo kontekste, priešingai nei nėštumo nutraukimo atveju, buvo įtvirtintas žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo pat pradėjimo modelis.

Tačiau, kaip ir minėta, po 2022 m. gegužės 24 d. priimtų LR PAĮ pakeitimų įsigaliojimo pagalbinio apvaisinimo reguliavimas Lietuvoje pasikeitė kardinaliai. Minėta LR PAĮ 10 str. 7 d. buvo papildyta išimtimis, kuomet draudimas naikinti į moters organizmą neperkeltus embrionus negalioja, taip pat, panaikintas draudimas naudoti embrionus kitiems, nei pagalbinio apvaisinimo, tikslais:

„Draudžiama nutraukti pagalbinio apvaisinimo metu sukurto ir į moters organizmą neperkelto besivystančio embriono saugojimą ir jį sunaikinti, išskyrus atvejus, kai:

1) pasibaigia pagal sutuoktinių (partnerių) raštu pareikštą valią embrionų saugojimo terminas ir nėra abiejų sutuoktinių (partnerių) šio įstatymo nustatyta tvarka pareikšto sutikimo dėl saugomų embrionų panaudojimo donorystei arba prašymo pratęsti embrionų saugojimo terminą;

2) miršta vienas ar abu sutuoktiniai (partneriai) ir nėra abiejų šių asmenų šio įstatymo nustatyta tvarka pareikšto sutikimo dėl saugomų embrionų panaudojimo donorystei;

3) pasibaigia santuoka ar registruota partnerystė ir nėra abiejų buvusių sutuoktinių (partnerių) šio įstatymo nustatyta tvarka pareikšto sutikimo dėl saugomų embrionų panaudojimo donorystei;

4) valstybės lėšomis saugomi embrionai nebuvo panaudoti donorystei per dešimt metų nuo embrionų donacijos.“

Atitinkamai papildyta ir LR PAĮ 10 str. 5 d.:

„Sukurti, tačiau į moters organizmą neperkelti besivystantys embrionai laikomi lytinių ląstelių banke. Lytinių ląstelių banke embrionai saugomi ir naudojami sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka. Embrionai pagal sutuoktinių (partnerių) raštu pareikštą valią saugomi informuoto paciento sutikime nurodytą laiką, bet ne trumpiau kaip dvejus metus nuo pagalbinio apvaisinimo pradžios ir ne ilgiau kaip dešimt metų, nebent sutuoktiniai (partneriai) yra pareiškę valią dėl ilgesnio embrionų saugojimo termino. Dvejus metus nuo pagalbinio apvaisinimo pradžios embrionų saugojimas lytinių ląstelių banke Vyriausybės nustatyta tvarka finansuojamas valstybės biudžeto lėšomis. Embrionų saugojimas pagal sutuoktinių (partnerių) pareikštą valią iki informuoto paciento sutikime nurodyto embrionų

saugojimo termino pabaigos tęsiamas sutuoktinių (partnerių) lėšomis. Pasibaigus pagal sutuoktinių (partnerių) raštu pareikštą valių embrionų saugojimo terminui, mirus vienam arba abiem sutuoktiniams (partneriams), taip pat pasibaigus santuokai arba registruotai partnerystei, jei abu sutuoktiniai (partneriai) yra sutikę dėl embrionų panaudojimo donorystei, embrionų laikymas sveikatos apsaugos ministro nustatytais pagrindais ir tvarka tęsiamas valstybės biudžeto lėšomis, tačiau ne ilgiau kaip dešimt metų nuo embrionų donacijos.“

Taigi, įsigaliojus šiems kardinaliems pakeitimams, atsirado galimybė nutraukti embrionų saugojimą pagrindais, susijusiais su išimtinai su asmenų, besinaudojančio pagalbinio apvaisinimo procedūra, valia – nors valstybė ir nustatė trumpiausią saugojimo terminą bei net įsipareigojo minėtam trumpiausiam dviejų metų terminui embrionų saugojimą finansuoti, praėjus šiam terminui embrionai iš esmės nėra saugomi – jie nebus sunaikinti tiek laiko, kiek informuotame sutikime nurodė pagalbinio apvaisinimo procedūra besinaudojantys asmenys. Taip pat, embrionų saugojimas gali būti nutrauktas ir dėl kitų priežasčių, kaip antai asmenų, besinaudojančių pagalbinio apvaisinimu mirtis, santuokos ar partnerystės pasibaigimas, o jei embrionai buvo atiduoti saugoti valstybės lėšomis – numatomas papildomas dešimties metų terminas.

Vertinant visą aukščiau analizuotą reguliavimą bei nuosekliai laikantis autoriaus nustatytos metodikos ir kreipiant dėmesį į kitas aktualias aplinkybes, būtina įvertinti, koks negimusio žmogaus gyvybės apsaugos modelis Lietuvoje yra taikomas pagalbinio apvaisinimo kontekste. Akivaizdu yra tik tai, jog šiame kontekste žmogaus gyvybė tikrai nėra saugoma nuo pat pradėjimo, kadangi atitinkamos principinės nuostatos buvo atsisakyta 2022 m. gegužės 24 d. priimtais LR PAĮ pakeitimais. Taigi, kyla klausimas, koks negimusio žmogaus gyvybės apsaugos modelis yra pasirinktas: nuo tam tikro negimusio žmogaus vystymosi momento, ar nuo gimimo? Pagalbinio apvaisinimo atveju leidžiama negimusiam žmogui vystytis iki šešių parų nuo apvaisinimo – tokia nuostata įvirtinta LR PAĮ 10 str. 4 d. – „*Iki perkėlimo į moters organizmą embrionai gali būti auginami in vitro (ne moters kūne) ne ilgiau kaip šešias paras po apvaisinimo (zigotos susidarymo).*“ Embrioną užšaldžius, jo vystymasis sustoja, o toliau embrionui vystytis galimybė yra sudaroma tik tuo atveju, jeigu yra sėkmingai įvykdoma pagalbinio apvaisinimo procedūra ir sukurtas embrionas implantuojamas į moters gimdą. Tačiau kitu atveju dabartinis reguliavimas sukuria galimybę embrionus galiausiai sunaikinti, jiems neišsivysčius daugiau, nei šešias paras nuo apvaisinimo. Todėl, siekiant galutinai priskirti

Lietuvos pagalbinio apvaisinimo reguliavimą vienam iš negimusio žmogaus gyvybės apsaugos modelių, būtina analizuoti, ar šiam sukurtam embrionui yra taikoma kokia nors teisinė apsauga etape nuo jo sukūrimo iki užšaldymo.

Į aukščiau minėtą klausimą LR PAĮ tiesioginio atsakymo nepateikia. Tačiau, kadangi autoriaus nustatyta metodika, kaip jau ir minėta, leidžia analizuoti ir kitas kontekstualias aplinkybes – būtina atkreipti dėmesį į tai, jog LR PAĮ 10 str. 2 d. yra įvirtinta nuostata, leidžianti kitais nei pagalbinio apvaisinimo ar biomedicininio tyrimu tikslais procedūras su embrionais atlikti tik įvertinus galinčią kilti žalą, imantis atsargumo priemonių ir tik jei procedūrų saugumas ir efektyvumas yra pagrįstas klinikiniais tyrimais, procedūroms būtini prietaisai atitinka reikalavimus, taip pat, procedūros atliekamos laikantis atitinkamos tvarkos. Taip pat, šiuo atveju apie embriono gyvybės apsaugą galima spręsti ir iš to, kaip reguliuojami biomedicininiai tyrimai, kurių objektas – embrionas. Pagal LR PAĮ 10 str. 3 d., šie aspektai yra reguliuojami Lietuvos Respublikos biomedicininio tyrimų etikos įstatymo (toliau – BTEĮ). Šiame kontekste itin svarbus yra BTEĮ 3 straipsnis, kuriuo yra reglamentuojami biomedicininio tyrimo objektai: straipsnio 2 d. draudžiamas embrionų kūrimas biomedicininio tyrimų tikslais, 3 d. įtvirtinamas principas, jog su žmogaus embrionu galima atlikti tik tuos biomedicininis tyrimus, kurių numatoma nauda tiriamam žmogaus embrionui viršija riziką, o svarbiausia yra šio straipsnio 6 dalis – *„Biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionu ar žmogaus vaisiumi, kurių metu arba kuriems pasibaigus žmogaus embrionas ar žmogaus vaisius yra sunaikinamas arba žmogaus embrionas neperkeliamas į moters gimdą, draudžiami“*. Taigi, atsižvelgiant į tai, jog biomedicininiai tyrimai ir kitos procedūros, atliekamos embrionui, dėl kurių embrionui gali kilti per didelė žala ar embrionas gali būti sunaikintas, yra draudžiami, darytina išvada, jog embriono gyvybė nuo jo sukūrimo iki užšaldymo yra saugoma. Taigi, apibendrinant Lietuvos pagalbinio apvaisinimo teisinį reguliavimą, atsižvelgiant į materialines sąlygas, nesunaudotų embrionų likimą ir kitas svarbias aplinkybes, darytina išvada, jog Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo reguliavimas įtvirtina žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo tam tikro jo vystymosi momento idėją.

2.2.2. Lenkijos Respublikos pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas

Kaip ir nėštumo nutraukimo atveju, kita valstybė, kurios teisinis reguliavimas analizuojamas – Lenkijos Respublika. Šioje valstybėje pagalbinis apvaisinimas yra reguliuojamas 2015 m. birželio 25 d. Nevaisingumo gydymo įstatymu (toliau – NGĮ)

(lenk. *Ustawa o leczeniu niepłodności*). Siekiant nustatyti pagalbinio apvaisinimo kontekste aktualų negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį Lenkijoje, šio įstatymo nuostatos nagrinėjamos nuosekliai laikantis autoriaus nustatytos metodikos, taikytos ir analizuojant Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo reguliavimą.

Visų pirma, analizuotinas kriterijus, leidžiantis daryti primines išvadas apie analizuojamoje valstybėje įtvirtintą negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį – materialinės sąlygos, susijusios su embrionų sukūrimu. Kaip ir minėta, itin aktualu yra nustatyti, ar galiojantis teisinis reguliavimas leidžia sukurti daugiau embrionų, nei jų iš tiesų planuojama implantuoti į moters organizmą – liberalus reguliavimas šiuo aspektu gali indikuoti, jog negimusio žmogaus gyvybė nėra ginama nuo pat gimimo.

Pagal šį, pirmąjį kriterijų, Lenkijos Respublikos pagalbinio apvaisinimo reguliavimas kardinaliai nesiskiria nuo įtvirtintojo Lietuvoje – kaip ir Lietuvos atveju, Lenkijos NGĮ nėra įtvirtintas kardinalus draudimas kurti daugiau embrionų, nei yra planuojama implantuoti. Tiesa, jei Lietuvoje sukuriamų embrionų skaičius iš viso nėra ribojamas ir priklauso nuo asmenų, besinaudojančių pagalbinio apvaisinimo procedūra, valios, ir tai yra *expressis verbis* įtvirtinta LR PAĮ, tai Lenkijos NGĮ išvis eksplicitiškai sukuriamų embrionų skaičiaus aiškiai nereguliuoja.

Tačiau NGĮ nuostatų analizė pagal antrąjį kriterijų – tolimesnį nepanaudotų embrionų likimą – leidžia padaryti išvadą, jog NGĮ implicitiškai pripažįsta situaciją, kai yra sukuriami daugiau embrionų, nei kad reikia pagalbiniam apvaisinimui. Štai NGĮ 20 str. 3 d. yra reglamentuojamas sutikimas, kuris yra taikomas kiekvieną kartą pradedant naują pagalbinio apvaisinimo procedūrą, tuo atveju, „jeigu nėra galimybės tiesiogiai panaudoti embrionų, <...> ir būtina juos perduoti saugojimui“. Taigi, kadangi embrionų saugojimas yra numatytas NGĮ, galima daryti išvadą, jog Lenkijoje yra leidžiama sukurti daugiau embrionų, nei kad būtina pagalbinio apvaisinimo procedūrai atlikti.

Toliau analizuojant nuostatas, Lenkijos NGĮ reguliuojančias tolimesnį nepanaudotų embrionų likimą, svarbu paminėti, jog kaip ir Lietuvos atveju, šis kriterijus yra esminis sprendžiant apie tai, koks negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelis yra įtvirtintas šios valstybės pagalbinio apvaisinimo norminiame reguliavime. Šiuo aspektu itin svarbus yra NGĮ 23 str., kurio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, jog „*Embrionai, <...> galintys normaliai vystytis ir nenaudojami medicininės pagalbinės prokreacijos procedūroje, saugomi tokiomis sąlygomis, kurios užtikrina tinkamą jų apsaugą, kol jie perduodami recipientui*“. Šio straipsnio 2 d. yra detalizuojamos sąlygos, kurias privalo

atitikti embrionas, jog būtų laikomas galinčiu normaliai vystytis – tokio embriono ląstelių dalijimosi greitis ir seka, morfologinė struktūra, atsižvelgiant į embriono amžių, turi leisti tikėtis normalaus vystymosi, taip pat neturi būti nustatytas embriono defektas, kuris sukeltų sunkią ir negrįžtamą negalią ar nepagydomą ligą. Taigi, šiame kontekste paminėtina, jog nors Lenkijos neštumo nutraukimo norminis reguliavimas nenumato galimybės nutraukti nėštumą dėl jau moters gimdoje esančio ir besivystančio žmogaus negrįžtamos negalios ar nepagydomos ligos, tokios švelnios eugenikos apraiškos yra leidžiamos pagalbinio apvaisinimo kontekste. Tačiau skirtingas nei neštumo nutraukimo atveju Lenkijos įstatymų leidėjo požiūris į negalias turinčius ar nepagydomomis ligomis sergančius negimusius žmones pagalbinio apvaisinimo kontekste nereiškia, jog Lenkijos pagalbinio apvaisinimo reguliavimas yra liberalus – minėtą NGĮ straipsnį „vainikuoja“ principinė 3 d. nuostata, jog *„Neleidžiama naikinti embrionų, kurie yra gyvybingi, gauti atlikus pagalbinio apvaisinimo procedūrą ir neperduoti recipientei“*. Taigi, ši nuostata iš principo draudžia naikinti gyvybingus embrionus, jei embrionas yra gyvybingas, nenumatoma jokių išimčių, kurios leistų nutraukti jo saugojimą. Pažymėtina, jog analizuojant NGĮ numatytą tolimesnį nepanaudotų embrionų likimą, galima įžvelgti tam tikrų probleminių aspektų – įstatyme, pavyzdžiui 21 str. 3 d. yra numatoma, jog pasibaigus numatytam embrionų saugojimo terminui (ilgiausiai – 20 metų) arba mirus embriono „tėvams“ embrionas gali būti perduodamas donorystei. Tačiau pagal NGĮ, donorų sutikimas perkelti embrioną į kitos moters organizmą yra būtina sąlyga – štai pagal šio įstatymo 22 str. 1 p., paaukotų embrionų negalima perkelti į recipientės organizmą, *„jei embrionų donorai raštu atšaukė savo sutikimą dėl embrionų perkėlimo“*. Tačiau net ir tuo atveju, jei numatytas embrionų saugojimo terminas pasibaigia ir embrionas yra gyvybingas, o sutikimo donorystei nėra, NGĮ nenumatyta galimybė sunaikinti tokius embrionus. Toks reguliavimas lemia tam tikrą teisinį neapibrėžtumą ir leidžia kilti tam tikroms praktinėms problemoms – nėra aišku, ką konkrečiai su tokiais embrionais galima daryti, tačiau net ir šio „teisinio vakuumo“ kontekste NGĮ 23 str. 3 d. nuostata yra aktuali ir bent jau nurodo, ką daryti tikrai yra draudžiama – tokius embrionus žudyti. Taigi, darytina išvada, jog tolimesnio neimplantuotų embrionų likimo teisinio reguliavimo turinys implikuoja, jog Lenkijos pagalbinio apvaisinimo reguliavime yra įtvirtinta žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo pat pradėjimo idėja, kadangi embriono gyvybė yra iš principo saugoma.

Šią išvadą patvirtina ir Lenkijos pagalbinio apvaisinimo reguliavimo analizė pagal trečiąją autoriaus įvardintą kriterijų – kitas reikšmingas aplinkybės. Kaip ir Lietuvos pagalbinio apvaisinimo reguliavimo tyrimo atveju, šiuo atveju yra aktualu nagrinėti, kaip

reguliuojami biomedicininiai tyrimai, kurių objektas – embrionas. Vienas iš svarbiausių kontekstinių aspektų, atskleidžiančių Lenkijos įstatymų leidėjo požiūrį į embriono statusą ir vertę, yra griežtas draudimas kurti žmogaus embrionus bet kokiems kitiems tikslams nei pagalbinis apvaisinimas – tokia nuostata įtvirtinta NGĮ 25 str. 1 d. Šio straipsnio 2 d. yra įtvirtintas draudimas kurti chimeras, hibridus bei daryti paveldimus genetinius pakeitimus, o 3 d. įtvirtina klonavimo draudimą. Šios įstatymo nuostatos – draudimas naikinti embrionus ir atlikti bet kokius biomedicininis tyrimus su embrionais – iliustruoja vertybinį Lenkijos įstatymų leidėjo pasirinkimą embrioną laikyti ne potencialiu biologiniu ištekliumi, ne medicininio objektu, o veikiau – gyvybe, kuri yra saugoma nuo pat jos pradėjimo.

2.2.3. Airijos Respublikos pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas

Trečioji valstybė, kurios pagalbinio apvaisinimo reguliavimas analizuojamas – Airijos Respublika. Šios valstybės reguliavimas yra analizuojamas pagal tuos pačius kriterijus, nuosekliai laikantis tos pačios metodikos, kaip kad buvo analizuotas Lietuvoje ir Lenkijoje galiojantis reguliavimas – nagrinėjamas embrionų kūrimas, nepanaudotų embrionų tolimesnis likimas ir kitos kontekstualiai reikšmingos aplinkybės siekiant nustatyti, kokį žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelį šios valstybės pagalbinio apvaisinimo reguliavimas įtvirtina.

Airijos Respublikoje ilgą laiką nebuvo priimtas specialus įstatymas, kuriuo būtų reguliuojama pagalbinio apvaisinimo procedūra ar embriono statuso aspektai, pagalbinio apvaisinimo procedūrą atliekančios klinikos veikė besivadovaudamos bendraisiais medicinos etikos standartais. Toks specialus įstatymas buvo priimtas ganėtinai neseniai – dabar pagalbinio apvaisinimo procedūrą Airijos Respublikoje reguliuoja 2024 m. Sveikatos (Pagalbinės žmonių reprodukcijos) įstatymas (angl. *Health (Assisted Human Reproduction) Act 2024*) (toliau – Airijos PRĮ). Šis įstatymas reguliuoja ne tik pagalbinį apvaisinimą, bet ir lytinių ląstelių bei embrionų donorystę, surogatinę motinystę, embrionų saugojimą ir tyrimus su embrionais bei kamieninėmis ląstelėmis, nustatydamas visapusišką teisinį režimą visiems žmogaus pagalbinės reprodukcijos aspektams. Šiame darbe Airijos PRĮ nagrinėjamas tokia apimtimi, kiek būtina siekiant įvertinti Airijos pagalbinio apvaisinimo reguliavimą aukščiau minėtiems mokslinio darbo autoriaus numatytiems kriterijams.

Taigi, visų pirma būtina išnagrinėti embrionų kūrimo aspektus ir nustatyti, ar Airijos PRĮ leidžia sukurti daugiau embrionų, nei kad jų yra planuojama implantuoti moters organizmą. Atsakymą į šį klausimą pateikia Airijos PRĮ 2 str., kuriame, be kita ko, yra pateikiama „papildomo embriono“ (angl. *supernumerary embryo*) sąvoka – „*embrionas, kuris buvo sukurtas ir saugomas, kad būtų panaudotas asmens pagalbinio apvaisinimo metu, tačiau baigus gydymą liko nepanaudotas*“. Tiesa, Airijos PRĮ 26 straipsnyje yra aiškiai nustatyta, kiek embrionų gali būti perkeliama į moters gimdą vienos procedūros metu – leidžiama implantuoti tik vieną embrioną, nebent moters prognozė pastoti yra nepalanki, tokiu atveju leidžiama implantuoti ne daugiau kaip du embrionus. Tačiau ši nuostata yra skirta ne siekiant apsaugoti embrionų gyvybes, o apsaugoti moters sveikatą vengiant daugiavaisių nėštumų. Pačių sukuriamų embrionų kiekis yra neribojamas – sprendimas, kiek embrionų apvaisinti, praktiškai priklauso nuo paciento ir gydytojo sprendimo. Taigi, darytina išvada, Airijos norminiame reguliavime nėra įtvirtintos nuostatos, kuriomis būtų siekiama apsaugoti negimusio žmogaus gyvybę bent jau pirminiame pagalbinio apvaisinimo procedūros etape.

Tačiau ir Airijos atveju pirmasis kriterijus nėra absoliutus siekiant daryti išvadas apie pagalbinio apvaisinimo reguliavime įtvirtintą negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos teoriją – svarbu nustatyti, koks yra tolimesnis nepanaudotų embrionų likimas. Airijos PRĮ 41 straipsnis reguliuoja embrionų sunaikinimą, pagal šio straipsnio a punktą, standartinis embrionų saugojimo terminas yra 10 metų nuo embrionų užšaldymo pradžios – po šio laikotarpio embrionai privalo būti sunaikinami. Taip pat, Airijos PRĮ 19 str. 2 d. yra įtvirtinta pagalbinio apvaisinimo procedūra besinaudojančių asmenų sutikime iš anksto numatyti trumpesnę nei 10 metų embrionų saugojimo terminą – tokiu atveju embrionai sunaikinami anksčiau. Tiesa, įstatymo 41 str. 2 d. yra nustatyta ir galimybė pratęsti embrionų saugojimo terminą, jei tam yra pagrįstų priežasčių, tačiau tai priklauso nuo reguliacinės agentūros diskrecijos, įstatymas nedetalizuoja, kokios priežastys šiame kontekste yra laikomos tinkamomis.

Be sunaikinimo, Airijos PRĮ leidžia nepanaudotus embrionus paaukoti kitų asmenų nevaisingumo gydymui. Įstatymo 30 straipsnyje yra numatoma, jog asmenys, kuriems embrionai buvo sukurti, gali, dar nepasibaigus galiojančiam embriono saugojimo terminui, donuoti savo papildomą embrioną licencijuotam pagalbinio apvaisinimo paslaugų teikėjui kitų asmenų gydymo tikslais. Tokiu atveju keliamas atskiro specialaus rašytinio sutikimo dėl embriono donorystės reikalavimas, kuris būtų duotas jau po to, kai baigtas pirminis gydymas – sprendimas dėl donorystės negali būti išankstine sąlyga, taip

įgyvendinama Airijos PRĮ 29 str. 1 d. įtvirtinta principinė nuostata, jog „*asmuo negali donuoti embriono, išskyrus papildomą embrioną, jokiai kitam asmeniui.*“ Tokia nuostata aiškiai riboja embrionų kūrimą vien tik donorystės tikslais.

Taip pat, Airijos PRĮ 31 str. numato galimybę nepanaudotus embrionus paaukoti ne tik kitų asmenų nevaisingumo gydymui, bet moksliniams embrionų ir kamieninių ląstelių tyrimams. Pažymėtina, jog tokiam embrionų aukojimui yra taikomos analogiškos kaip ir donorystės kitų asmenų gydymo tikslais atveju sąlygos – reikalingas atskiras, po gydymo išreikštas sutikimas dėl konkretaus embriono panaudojimo tyrime.

Taigi, darytina išvada, jog ir nepanaudotų embrionų tolimesnio naudojimo aspektai indikuoja, jog Airijoje pagalbinio apvaisinimo kontekste žmogaus gyvybė nėra saugoma – ne tik nėra apribotas embrionų kūrimas, bet ir nepanaudotų embrionų likimas išimtinai priklauso nuo asmenų valios, valstybės nustatyti imperatyvai leidžia tiek jų sunaikinimą, tiek panaudojimą net ir biomedicininiais tyrimams. Šią išvadą patvirtina ir kitos kontekstualiai svarbios aplinkybės – pavyzdžiui, aktualus yra ne tik embriono perdavimo tyrimams, bet ir pačių biomedicinininių tyrimų, kurių objektas yra embrionas, reguliavimas. Nors Airijos PRĮ yra įtvirtinta daugybė draudimų, ribojančių mokslinius eksperimentus su žmogaus embrionais, šios normos negali būti laikomos tikru negimusio žmogaus gyvybės apsaugos įtvirtinimu. Iš pirmo žvilgsnio, tam tikros nuostatos – pavyzdžiui, įstatymo 2 priede nustatyti draudimai kurti embrionus vien tyrimų tikslais, klonuoti žmogaus embrionus – galėtų būti interpretuojami kaip indikuojantys pagarbą embriono gyvybei, tačiau jų turinys labiau formuoja etines ribas mokslui, o ne saugo negimusio žmogaus gyvybę. Svarbu paminėti ir tai, jog įstatymas nenustato draudimo embrionus genetiškai modifikuoti, Airijos PRĮ 5 priede yra nustatomas draudimas viso labo tokius genetiškai modifikuotus embrionus, kurių modifikacijos gali būti paveldimos, implantuoti į moters gimdą, taip praktiškai pasmerkiant tokius embrionus vieninteliui įmanomam likimui – sunaikinimui. Taigi, darytina išvada, kad šie draudimai tarnauja veikiau mokslo veiklos kontrolei, o ne gyvybės, kaip teisinės vertybės, gynimui. Airijos teisinis modelis rodo, jog žmogaus embrionas pripažįstamas reguliuojamu objektu, bet ne apsaugotinu subjektu – jo egzistencijai nėra suteiktas prioritetinis statusas.

Apibendrinant galima teigti, jog Airijos Respublikoje pagalbinio apvaisinimo kontekste yra įtvirtintas žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo žmogaus gimimo modelis – neimplantuoto embriono likimas yra iš esmės nulemiamas asmenų, besinaudojančių pagalbinio apvaisinimo procedūra, valios, o biomedicininiai tyrimai su implantuotu

embrionu yra reguliuojami gana liberaliai, leidžiami net tokie tyrimai, kurie neišvengiamai lemia embriono sunaikinimą.

Toliau palyginimui yra pateikiama lentelė, kurioje yra nurodomi visų trijų analizuotų valstybių – Lietuvos, Lenkijos ir Airijos – pagalbinio apvaisinimo reguliavimo modelių pagrindiniai bruožai.

	Lietuva	Lenkija	Airija
Materialinės sąlygos pagalbiniam apvaisinimui – embrionų kūrimas	Leidžiama sukurti daugiau embrionų, nei planuojama implantuoti	Leidžiama sukurti daugiau embrionų, nei planuojama implantuoti	Leidžiama sukurti daugiau embrionų, nei planuojama implantuoti
Nepanaudotų embrionų likimas	Leidžiama embrionus sunaikinti praėjus tam tikram laiko tarpui nuo jų užšaldymo, leidžiama donuoti.	Draudžiama naikinti gyvybingus embrionus, galima donuoti nevaisingumo gydymui	Leidžiama nepanaudotus embrionus sunaikinti, perduoti kito asmens nevaisingumo gydymui arba perduoti moksliniams tyrimams.
Kitos svarbios aplinkybės	Biomedicininiai tyrimai su embrionais griežtai ribojami. Įstatymo pakeitimais aiškiai siekta įtvirtinti nepanaudotų embrionų sunaikinimo galimybę.	Draudžiami bet kokie biomedicininiai tyrimai su embrionais	Leidžiami net biomedicininiai tyrimai, dėl kurių embrionas galiausiai sunaikinamas.
Modelis	Teisė į gyvybę nuo tam tikro vystymosi momento	Teisė į gyvybę nuo pradėjimo	Teisė į gyvybę nuo gimimo

(3 pav. Pagalbinio apvaisinimo norminio reguliavimo palyginimas)

Apibendrinant *ribinių situacijų* norminio reguliavimo tyrimą, darytina išvada, jog tik viena iš valstybių – Lenkija – nuosekliai laikosi požiūrio į negimusio žmogaus gyvybės teisinę apsaugą skirtingose *ribinėse situacijose*: tiek Lenkijos nėštumo nutraukimo, tiek pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas aiškiai įtvirtina negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos nuo pat jo pradėjimo idėją. Lietuvos nėštumo nutraukimo reguliavimas įtvirtina žmogaus gyvybės apsaugos nuo jo gimimo idėją, o pagalbinio apvaisinimo kontekste negimęs žmogus yra saugomas nuo tam tikro jo vystymosi momento. Airijos Respublikoje situacija yra priešinga: naujasis Airijos nėštumo nutraukimo reguliavimas aiškiai įtvirtina negimusio žmogaus gyvybės apsaugą nuo tam

tikro jo vystymosi momento, o šios valstybės pagalbinio apvaisinimo reguliavimas iliustruoja žmogaus gyvybės apsaugos nuo jo gimimo idėją.

Nuosekliai laikantis autoriaus nustatytos metodikos šiame etape būtina padaryti ir pirmines išvadas apie tai, ar šių valstybių teisė pasižymi *lankstumu* žmogaus gyvybės apsaugos kontekste, t.y., ar teisė numato principinę nuostatą, nuo kada yra ginama žmogaus gyvybė, ir ar žmogaus teisė gyvybę teisė sieja su paties žmogaus – teisės į gyvybę subjekto – savybėmis, o ne išorinėmis aplinkybėmis.

Atsižvelgiant į tai, kad vienodas požiūris į teisės į gyvybę subjektą skirtinguose kontekstuose, skirtingose *ribinėse situacijose* gali būti nulemiamas tokios principinės nuostatos dėl gyvybės apsaugos pradžios egzistavimo teisinėje sistemoje, galima spėti, jog būtent Lenkijos nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas nesudaro prielaidų teisei būti *lanksčiai*. Šią pirminę išvadą gali patvirtinti vien jau paties įstatymo, reguliuojančio nėštumo nutraukimą, pavadinimas – primintina, jog 1993 m. Lenkijos abortų įstatymas yra vadinamas Šeimos planavimo, žmogaus vaisiaus apsaugos ir leidimo nutraukti nėštumą įstatymu – negimusio žmogaus apsaugai skiriamas dėmesys jau paties įstatymo pavadinime, taip pat, Lenkijos abortų įstatymo preambulėje pripažįstama, jog „*gyvybė yra pagrindinis žmogaus gėris ir kad rūpinimasis gyvybe ir sveikata yra viena pagrindinių valstybės, visuomenės ir piliečių pareigų*“. Už minėtus aspektus kur kas svarbesnė yra principinė Lenkijos abortų įstatymo 1 str. 1 d. nuostata, kuri aiškiai nustato, jog ir negimęs žmogus turi teisę į gyvybę: „*Teisė į gyvybę yra saugoma, įskaitant ir prenatalinę fazę, laikantis šio įstatymo nustatytų ribų*“. Taip pat, kontekstualiai svarbus yra Lenkijos abortų įstatymo 2 str. 1 d. 1 p., kuriame įtvirtinta institucinių pareigų užtikrinti negimusio žmogaus prenatalinę priežiūrą, bei 4 straipsnis, įtvirtinantis mokyklinį švietimą apie gyvybę prenatalinėje fazėje. Pažymėtina, jog atitinkamų nuostatų dėl teisės į gyvybę apsaugą esama ir Lenkijos NGĮ – šio įstatymo 4 straipsnyje yra įtvirtinta, jog „*Nevaisingumo gydymas vykdomas gerbiant žmogaus orumą, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, ypač atsižvelgiant į teisėtą gyvybės, sveikatos, gerovės ir vaiko teisių apsaugą*“. Galima teigti, jog Lenkijos Respublikos norminiame reguliavime yra įtvirtintas ne abstraktus standartas, o aiški elgesio taisyklė, nustatanti, nuo kurio momento negimusio žmogaus gyvybė yra saugoma. Taigi, šios minėtos principinės nuostatos bei anksčiau padaryta išvada, jog Lenkijos teisiniame reguliavime skirtingose *ribinėse situacijose* yra išlaikomas vientisas požiūris į negimusio žmogaus gyvybės teisinę apsaugą leidžia daryti pirminę išvadą, jog Lenkijos *ribinių situacijų* norminis teisinis reguliavimas nesudaro prielaidų negimusio žmogaus teisę į gyvybę interpretuoti *lanksčiai*.

Lietuvos ir Airijos reguliavimas šiuo aspektu nuo įtvirtintojo Lenkijoje skiriasi kardinaliai. Ištirtame Lietuvos nėštumo nutraukimo norminiame teisiniame reguliavime nesama principinių nuostatų, įtvirtinančių negimusio žmogaus gyvybės teisinę apsaugą, atitinkamų nuostatų nėra ir LR PAĮ – taigi, nėra nuostatų, iš principo ribojančių teisės *lankstumą* negimusio žmogaus gyvybės apsaugos kontekste, siejančių teisę į gyvybę išimtinai su šios teisės subjekto – negimusio žmogaus – savybėmis, o ne išorinėmis aplinkybėmis. Priešingai – sudaromos prielaidos teisės *lankstumui* net ir išorinių aplinkybių kontekste: pavyzdžiui, kaip jau ir minėta anksčiau, Lietuvoje nėra iki galo apibrėžtos materialinės sąlygos nėštumo nutraukimui, įvirtinant atvirus sąrašus atvejų, kai nėštumą galima nutraukti nepaisant įprastinio 12 savaičių termino, taip pat, nėra iki galo suderintas nėštumo nutraukimo procedūrą reglamentuojantis SAM Aprašas ir baudžiamasis įstatymas, nustatantis baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą abortą. Taigi, darytina pirminė išvada, jog Lietuvos Respublikos norminis nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo teisinis reguliavimas sudaro prielaidas teisės *lankstumui* interpretuojant negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsaugą.

Airijos Respublikoje, priešingai nei Lietuvoje, nėštumo nutraukimo reguliavimas atspindi žmogaus gyvybės apsaugos nuo tam tikro jo vystymosi momento idėją (iki tam tikro momento nėštumą nutraukti leidžiama laisvai, tačiau šį terminą pažeidus baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos yra itin griežtos), tačiau pagalbinio apvaisinimo kontekste negimusio žmogaus gyvybė yra saugoma tik nuo gimimo (neimplantuotų embrionų likimą nulemia pagalbiniu apvaisinimu besinaudojančių asmenų valia, leidžiami biomedicininiai tyrimai, galintys baigtis net embriono sunaikinimu). Airijoje principinės konstitucinės nuostatos dėl negimusio žmogaus gyvybės apsaugos buvo atsisakyta 2018 m. referendumu priėmus atitinkamas Konstitucijos pataisas, nei nėštumo nutraukimo procedūrą reglamentuojantis įstatymas, nei Airijos PRĮ nenumato tokių principinių nuostatų. Taigi, darytina pirminė išvada, jog Airijos nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo norminis teisinis reguliavimas sudaro prielaidas teisės *lankstumui* negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos kontekstuose.

Paminėtina, jog aukščiau minėtos išvados dėl skirtingų teisės sistemų *(ne)lankstumo* ginant negimusio žmogaus gyvybę buvo padarytos akcentuojant norminio reguliavimo turinio analizę, šios išvados yra pirminės – apie tai, ar norminio reguliavimo turinys sudaro prielaidas teisei būti *lanksčiai*. Galutinį atsakymą, ar pasirinktų valstybių teisė yra iš tiesų *lanksti* – ar iš tiesų negimusio žmogaus teisė į gyvybę yra interpretuojama laisvai, ribojama atsižvelgiant į išorines aplinkybes, o ne paties negimusio žmogaus ypatybes, gali

suteikti tik jau analizuoto norminio reguliavimo taikymo praktikos – teismų praktikos – analizė. Ši analizė pateikiama tolimesniame skyriuje.

3. (NE)LANKSTUMAS IR TEISMŲ PRAKTIKA

Konkrečios teisės sistemos *(ne)lankstumui* negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos kontekste nustatyti norminių teisės aktų, reglamentuojančių *ribines situacijas*, analizė nėra pakankama – kaip ir minėta, būtina analizuoti, kaip šie teisės aktai yra taikomi. Būtent teismų pasirenkamos argumentacija sprendžiant dėl vienokio ar kitokio elgesio modelio *ribinių situacijų* kontekste teisėtumo parodo, kokios teisės ginamos vertybės yra prioritetizuojamos, kaip yra pateisinami fundamentalios žmogaus teisės – teisės į gyvybę – ribojimai. Tokia argumentacijos analizė leidžia nustatyti, ar norminis reguliavimas tik sukuria prielaidas teisės *(ne)lankstumui*, ar iš tiesų ir vertinant teisinę realybę praktiškai analizuojamos teisinės sistemos pasižymi *lankstumu* ar *nelankstumu* interpretuojant negimusio žmogaus gyvybės apsaugą *ribinėse situacijose*.

Šioje mokslinio darbo dalyje tiriama tų pačių valstybių, kurių norminio nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo teisinio reguliavimo turinys buvo tirtas ankstesnėse šio mokslinio darbo dalyse – Lietuvos, Lenkijos ir Airijos. Taip pat, kadangi visos šios šalys yra EŽTK narės ir EŽTT jurisprudencija formuoja šių valstybių teisinę realybę, analizė pradedama nuo su gyvybės apsaugos problematika ir nėštumo nutraukimu ar pagalbinio apvaisinimu susijusių EŽTT bylų. Toliau analizuojamos pasirinktų valstybių nacionalinių teismų bylos, susijusios su šiame darbe nagrinėjamomis *ribinėmis situacijomis*.

3.1. Negimusio žmogaus gyvybės apsauga Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje

Kaip ir buvo minėta anksčiau, šiame moksliniame darbe nagrinėjamos *ribinės situacijos* pasižymi tuo, jog jose negimusio žmogaus teisė į gyvybę konfliktuoja su kito asmens teise į privatumą ar kitomis teisės ginamomis vertybėmis, tam tikro elgesio modelio *(ne)teisėtumą* šių situacijų kontekste lemia prioriteto suteikimas vienai ar kitai teisės ginamai vertybei. Šios ginamos vertybės yra įtvirtintos ir EŽTK: šios tarptautinės konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta, jog „*Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo*“, o 8 straipsnis, be kita ko, nustato, jog „*Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas*“. Taigi, atsižvelgiant į su *ribinėmis situacijomis* ir minėtomis žmogaus teisėmis susijusių reguliavimo modelių įvairovę, nenuostabu, jog ne kartą buvo nagrinėta šių reguliavimo modelių atitikties EŽTK.

Su *ribinėmis situacijomis* susijusios problematikos EŽTK kontekste ištakos siekia dar 1977 m., kai Europos žmogaus teisių komisija (toliau – Komisija) išnagrinėjo

bylą *Brüggeman ir Scheuten prieš Vokietijos Federalinę Respubliką*. Šioje byloje į Komisiją kreipėsi dvi Vokietijos pilietės, kurios skundėsi Vokietijos nėštumo nutraukimo reguliavimo pokyčiais po 1975 m. Vokietijos Federalinio Konstitucinio teismo (vok. *Bundesverfassungsgericht*) nutarimo, kuriuo buvo nuspręsta, jog Vokietijos 5-tasis Baudžiamosios teisės reformos įstatymas, kuriuo buvo įteisintas nėštumo nutraukimas per pirmas 12 savaičių be jokių ypatingų priežasčių, ta apimtimi, kuria būtent įtvirtinama minėta galimybė, yra antikonstitucinis, įžvelgti žmogaus orumo neliečiamumo ir teisės į gyvybę pažeidimai. Po šio Vokietijos Federalinio Konstitucinio buvo priimtas 15-tasis Baudžiamosios teisės reformos įstatymas, kuriuo abortas buvo leistas tik egzistuojant tam tikroms materialinėms sąlygoms, kaip antai nusikalstama veika, negimusio žmogaus ligos ar būsenos ar pavojus moters sveikatai ar gyvybei. Pareiškėjos teigė, jog Vokietijos Federalinė Respublika, nustatydamą tokius nėštumo nutraukimo ribojimus, pažeidė EŽTK 8 str. 1 d. įtvirtintą žmogaus teisę į privatumą, šie ribojimai nepateisinami 8 str. 2 d. įtvirtintais pagrindais.

Nors Komisija nelaikė, kad yra „*būtina šioje byloje spręsti, ar negimęs vaikas turi būti laikomas „gyvybe“ EŽTK 2 straipsnio prasme*“, tačiau įvertinęs EŽTK pasirašiusių valstybių teisinės sistemas nusprendė, jog „*nėra abejonių, kad tam tikri nėštumą liečiantys interesai yra teisiškai saugomi*.“ (Sprendimo 60 p.) Atsižvelgiant į tai, Komisija padarė išvadą, „*kad ne kiekvienas nereikalingo nėštumo nutraukimo reguliavimas sudaro kišimąsi į motinos teisę į privataus gyvenimo gerbimą*“ ir EŽTK 8 str. 1 d. negali būti aiškinama taip, „*kad nėštumas ir jo nutraukimas yra, kaip principas, vien tik moters privataus gyvenimo sritis*.“ (Sprendimo 61 p.) Taigi, ši byla yra reikšminga tuo, jog ji įtvirtino, jog iš esmės nėštumo nutraukimo ribojimai yra pateisinami, tačiau negalima teigti, jog ji apribojo EŽTK pasirašiusių valstybių galimybę žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios aspektus interpretuoti *lanksčiai*, kadangi Komisija atsisakė išaiškinti, ar negimęs žmogus laikytinas EŽTK 2 str. įtvirtintos teisės į gyvybę subjektu – šioje byloje nėštumo nutraukimo ribojimų teisėtumas buvo įvertintas išimtinai per teisės į privatumą prizmę.

Neilgai trukus buvo išnagrinėtas ir klausimas, ar negimęs žmogus yra laikytinas EŽTK 2 str. įtvirtintos žmogaus teisės į gyvybę subjektu. 1980 m. Komisijos išnagrinėtoje byloje *Paton prieš Jungtinę Karalystę* ginčas kilo tarp vyro ir jo žmonos, ketinusios nutraukti nėštumą dėl didelės grėsmės moters fizinei ar psichinei sveikatai – vyras kreipėsi į teismą siekdamas teismo draudimo, kuriuo jo žmonai atlikti nėštumo nutraukimą būtų uždrausta. Pareiškėjas įžvelgė teisės į gyvybę pažeidimą dėl to, kad abortai iš viso yra leidžiami, taip pat, teigė, jog buvo pažeista ir teisė į šeimos gyvenimą, kadangi tėvas neturi teisės būti

informuotas ar dalyvauti sprendime dėl nėštumo nutraukimo. Komisija pareiškėjo argumentus atmetė kaip akivaizdžiai nepagrįstus ir atsisakė negimusiam žmogui pripažinti absoliučią teisę į gyvybę, pripažino, jog Jungtinės Karalystės institucijų sankcionuotas nėštumo nutraukimas buvo teisėtas, kadangi pateko į numanomą negimusio žmogaus teisės į gyvybę išimtį, „*kuri saugo moters gyvybę ir sveikatą šiame etape*“.

Itin svarbūs su nėštumo nutraukimu susiję išaiškinimai yra patekti ir 2004 m. liepos 8 d. EŽTT sprendime byloje *Vo prieš Prancūziją*. 1991 m. Prancūzijoje gydytojas, supainiojęs dvi pavardes, atliko neteisingą medicininę procedūrą nėščiajai pareiškėjai, dėl kurios 20–21 savaitės negimęs žmogus žuvo. Prancūzijos teismai atmetė kaltinimą dėl netyčinio nužudymo, nes negimęs žmogus nebuvo laikomas „asmeniu“ baudžiamosios teisės prasme. Pareiškėja kreipėsi į EŽTT, teigdama, kad buvo pažeista 2 straipsnio saugoma teisė į gyvybę.

Sprendime EŽTT pažymėjo, jog nėra būtina „*abstrakčiai atsakyti į klausimą, ar negimęs vaikas yra asmuo pagal Konvencijos 2 straipsnį*“, bei jog „*klausimas, nuo kada prasideda teisė į gyvybę, patenka į diskrecijos ribas, kuriomis valstybės paprastai naudojasi šioje srityje*“ (Sprendimo 82 p.). Taigi, teismas nusprendė, jog „*nacionalinių institucijų pasirinkimas šioje byloje neperžengė diskrecijos ribų*.“ (Sprendimo 89 p.). EŽTT padarė išvadą, jog egzistuojantys mechanizmai (galimybė pareikšti civilinį ieškinį dėl žalos atlyginimo) suteikia pareiškėjai pakankamą apsaugą ir gali būti laikomi veiksminga teisinės gynybos priemone, todėl šioje byloje jokio pažeidimo nenustatė. Taigi, ši byla iliustruoja EŽTT principinę poziciją neriboti valstybių teisinių sistemų *lankstumo* žmogaus teisės į gyvybę kontekste – teismas aiškiai nurodė, jog valstybės turi diskreciją reguliuoti žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momentą.

Pažymėtina, jog EŽTK 2 straipsnis buvo aiškintas ir kitos *ribinės situacijos* – pagalbinio apvaisinimo – kontekste: šiuo atveju itin aktualus yra 2007 m. balandžio 10 d. EŽTT sprendimas byloje *Evans prieš Jungtinę Karalystę*. Pareiškėja, sirgusi kiaušidžių vėžiu, kartu su tuometiniu partneriu atliko pagalbinio apvaisinimo procedūrą prieš pašalinant jai kiaušides. Buvo sukurti ir užšaldyti šeši embrionai. Porai išsiskyrus, buvęs partneris atsiėmė savo sutikimą naudoti embrionus, nenorėdamas tapti genetiniu gimsiančio vaiko tėvu. Galiojančios nacionalinės teisės nuostatos nulėmė, jog embrionai turi būti sunaikinti, nes jų negalima naudoti be abiejų šalių sutikimo.

Pareiškėja, be EŽTK 8 ir 14 straipsnių pažeidimo, įžvelgė ir 2 straipsnio pažeidimą, teigė, jog sukurti embrionai yra laikytini gyvybe. EŽTT Didžioji kolegija, remdamasi aukščiau

nagrinėtame sprendime byloje *Vo prieš Prancūziją* pateiktais išaiškinimais, pareiškėjos argumentus atmetė.

Apibendrinant EŽTK 2 straipsnio aiškinimus *ribinių situacijų* – nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo – kontekstuose, darytina išvada, jog EŽTK negina negimusio žmogaus teisės į gyvybę, o tai lemia, jog yra sudaromos prielaidos teisinės sistemos *lankstumui* interpretuojant įvairius žmogaus gyvybės teisinės apsaugos aspektus, pavyzdžiui, žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momentą.

Taigi, identifikuotoje situacijoje, EŽTK pasižymint indiferentiškumu negimusio žmogaus gyvybės teisei apsaugai, leidžiant ją, o ypač žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momento aspektą pačioms reguliuoti valstybėms, tik imanentinės konkrečios teisinės sistemos ypatybės gali lemti šios teisinės sistemos *(ne)lankstumą*; tik šias ypatybes analizuojant galima daryti išvadas apie minėtą *(ne)lankstumą*. Galima teigti, jog EŽTT teismų praktika yra suformulavusi *lankstų* standartą, jog *ribinėse situacijose* privalo būti rastas negimusio žmogaus gyvybės apsaugos ir kitų konkuruojančių vertybių balansas, tačiau konkrečių taisyklių, kaip šias konkuruojančias vertybes subalansuoti, nėra pateikiama. Šis standartas yra aktualus visų trijų darbe nagrinėjamų valstybių teisei. Toliau šioje mokslinio darbo dalyje yra analizuojama Lietuvos, Lenkijos ir Airijos teismų praktika, kurioje aiškinamas galiojantis norminis nagrinėtų *ribinių situacijų* reguliavimas. Šia analize siekiama patvirtinti ar paneigti ankstesnėje darbo dalyje padarytas išvadas dėl nagrinėtų teisinių sistemų *(ne)lankstumo* žmogaus teisės į gyvybę kontekste: šiuo atveju, nagrinėjamos ne tik norminės prielaidos tokiam *(ne)lankstumui*, tačiau akcentuojamas empirinis aspektas ir siekiama nustatyti, ar atitinkama teisinė sistema *de facto* yra *lanksti*, ar iš tiesų jose žmogaus gyvybės apsaugos pradžios momentas yra apibrėžiamas konkrečia taisykle.

Kadangi ankstesnėje šio mokslinio darbo dalyje tik Lenkijos teisinės sistemos atveju buvo padaryta pirminė išvada, jog šios valstybės norminis *ribinių situacijų* reguliavimas nesudaro prielaidų teisei į gyvybę interpretuoti *lanksčiai*, teismų praktikos analizė pradedama būtent nuo šios teisinės sistemos. Lietuvos ir Airijos atveju nustatyta, jog skirtingų *ribinių situacijų* norminis reguliavimas įtvirtina skirtingus negimusio žmogaus gyvybės teisinės apsaugos modelius, taip pat, šių valstybių *ribinių situacijų* norminiame reguliavime nėra įtvirtintina principinė nuostata dėl žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momento. Taip pat, šiame kontekste paminėtina ir tai, jog šiose valstybėse *ribinės situacijas* reglamentuojantys teisės aktai yra priimti ganėtinai neseniai, taigi, atsižvelgiant į tai, jog šioje mokslinio darbo dalyje bus analizuojama tik teismų praktika, kurioje

aiškinami ir interpretuojami dabar galiojantys *ribines situacijas* reguliuojantys teisės aktai (priešingai, nei ankstesnėse darbo dalyse, kurioje analizuojama ir aktualumą jau praradusi teismų praktika siekiant iliustruoti reguliavimo istorinį kontekstą, genezę), yra tikėtina, jog mokslinio darbo problematikos kontekste aktualių teismų sprendimų gali ir nebūti. Tokiu atveju ankstesnėje darbo dalyje vien iš norminio reguliavimo turinio padarytos išvados dėl pasirinktų analizuoti teisinių sistemų *(ne)lankstumo* yra laikytinos galutinėmis.

3.2. *Ribinės situacijos* Lenkijos Respublikos teismų praktikoje

Šioje dalyje analizuojama Lenkijos Respublikos teismų praktika, siekiant įvertinti, ar *nelanksti* teisinė sistema iš tiesų pasižymi šiuo bruožu ir praktiniame teisės taikyme, ieškant atsakymo, ar teisė leidžia lankstumą, ar nuosekliai laikosi norminiame reguliavime įtvirtintos. Dėmesys sutelkiamas į Konstitucinio Tribunolo jurisprudenciją – analizuojami itin didelę reikšmę turintys Konstitucinio Tribunolo 1997 m. ir 2020 m. nutarimai, formuojantys nuoseklią doktriną dėl teisės į gyvybę apsaugos nuo pradėjimo momento. Analizė sieks atskleisti, kaip Konstitucinis Tribunalas pasitelkia konstitucinius principus – žmogaus orumą, proporcingumą, pareigą ginti gyvybę – *ribinių situacijų* (nėštumo nutraukimo, vaisiaus apsigimimų ir kt.) vertinime. Teismų praktikos vertinimas leis galutinai patvirtinti arba paneigti ankstesnėje dalyje norminio reguliavimo pagrindu suformuluotą išvadą dėl Lenkijos teisės *nelankstumo* žmogaus gyvybės apsaugos kontekste.

Taigi, Lenkijos teismų praktikos analizė pradedama nuo jau minėto Lenkijos Konstitucinio Tribunolo 1997 m. gegužės 28 d. sprendimo. Šioje byloje dėl 1996 m. rugpjūčio 30 d. priimtų Lenkijos abortų įstatymo pakeitimų, kuriais buvo įteisintas nėštumo nutraukimas „dėl sunkių gyvenimo sąlygų“, konstitucinės patikros į Tribunalą kreipėsi grupė Lenkijos Senato narių. Pareiškėjai teigė, kad minėto įstatymo pakeitimai pažeidžia konstitucines žmogaus gyvybės, žmogaus orumo, šeimos ir motinystės apsaugos garantijas.

Konstitucinis Tribunalas sutiko su pareiškėjų pozicija ir pateikė aibę tezių, įtvirtinančių negimusio žmogaus gyvybės apsaugą bei net negimusio žmogaus teisinį subjektiškumą:

„Jeigu teisinės valstybės principo turinys apima pagrindinių direktyvų visumą, išvedamą iš demokratiškai priimtos teisės esmės ir garantuojančią bent minimalų jos teisingumą, tai pirmoji tokia direktyva turi būti

reikalavimas gerbti teisinėje valstybėje tą vertybę, be kurios neįmanoma jokia teisinė subjektinė egzistencija – tai yra žmogaus gyvybę nuo pat jos atsiradimo pradžios.

Demokratinė teisinė valstybė kaip svarbiausią vertybę iškelia žmogų ir tai, kas jam yra brangiausia. Tokia vertybė yra gyvybė, kuri demokratinėje teisinėje valstybėje privalo būti konstituciškai saugoma kiekviename jos raidos etape.“

Teismas sprendė, jog Lenkijos abortų įstatymo pakeitimai, kuriais buvo nustatyta galimybė nutraukti nėštumą „dėl sunkių gyvenimo sąlygų“ prieštarauja Konstitucijai, kadangi taip yra ribojama žmogaus teisė į gyvybę neginant jokios kitos konstitucinės vertybės – priešingai, nei yra įprasta manyti, Tribunolas neižvelgė ir konflikto su moters teise į privatumą:

„<...> įstatymų leidėjo sprendimas atsisakyti konkrečios konstitucinės vertybės apsaugos ar net įteisinti tokią vertybę pažeidžiantį elgesį turi būti pagrįstas pirmiau pateikta konstitucinių gėrių, teisių ar laisvių kolizija. <...> Šiuo požiūriu <...> įtvirtintas reguliavimas tiek, kiek jame kalbama apie abortų įteisinimą, kai nėščia moteris atsiduria sunkiose gyvenimo sąlygose ar sunkioje asmeninėje padėtyje, neatitinka minėtų sąlygų.“

Šiame nutarime buvo pateikta dar išaiškinimų, kaip antai, akcentuota, jog teisė į gyvybę kyla iš Konstitucijos ir negali būti ribojama paprastu, ordinariu įstatymu.

Taigi, šią Lenkijos Konstitucinio Tribunolo bylą galima laikyti iliustratyviu pavyzdžiu, įrodančiu norminiame reguliavime įtvirtintą Lenkijos teisinės sistemos *nelankstumą* negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsaugos požiūriu. Pažymėtina, jog kadangi įsigaliojus šiam nutarimui galios neteko tam tikros norminio reguliavimo nuostatos, šis nutarimas ne tik atspindi norminiame Lenkijos nėštumo nutraukimo reguliavime įtvirtintas prielaidas, ribojančias galimybę teisę į gyvybę interpretuoti *lanksčiai*, bet ir formavo patį norminį reguliavimą. Tačiau tokia „vištos ir kiaušinio“ situacija šiame kontekste ypatingos reikšmės neturi – išvados apie Lenkijos teisinės sistemos *(ne)lankstumą* yra daromos vertinant ją kaip visumą.

Toliau Lenkijos konstitucinė doktrina susijusi su negimusio žmogaus gyvybės apsauga buvo vystyta kontraversiškame 2020 m. spalio 22 d. Lenkijos Konstitucinio tribunolo sprendime byloje K 1/20. Pažymėtina, jog, kaip ir minėta, nepaisant to, kad šis Konstitucinio tribunolo aktas yra kritikuojamas dėl įvairių priežasčių – tiek dėl jį

priėmusio Konstitucinio Tribunolo sudėties, tiek dėl to, jog iš pradžių jis buvo oficialiai paskelbtas be motyvų – tai yra galiojantis ir realiai Lenkijos Respublikos teisinę realybę formuojantis aktas. Todėl šiame moksliniame darbe yra materialiai analizuojamas šio nutarimo turinys abstrahuojantis nuo minėtų kontekstualių aplinkybių.

Šiuo atveju į Konstitucinį Tribunalą kreipėsi grupė Lenkijos Seimo narių – šie prašė ištirti, ar Lenkijos abortų įstatymo nuostatos, leidžiančios nutraukti nėštumą dėl „didelių ir nepagydomų vaisiaus sutrikimų“ neprieštarauja Lenkijos Konstitucijai – kaip jau ir minėta anksčiau, tai buvo viena iš trijų teisėtų materialinių sąlygų nėštumo nutraukimui. Pareiškėjų teigimu, tokia išimtis pažeidė Konstitucijoje įtvirtintą teisę į gyvybę ir į žmogaus orumą.

Konstitucinis Tribunalas pastebėjo, jog sąvoka „žmogus“ Konstitucijos prasme turi autonominį pobūdį ir apima ir prenatalinę fazę: *„Nepaisant gimimo fakto, konkrečios būtybės savybė būti žmogumi nesikeičia“*, taip pat, teismas pažymėjo, jog konstituciškai nuo žmogaus pradėjimo yra saugoma tiek žmogaus gyvybė, tiek jo orumas. Toliau Konstitucinis Tribunalas vertino būtent negimusio žmogaus sutrikimus, kaip pagrindą tokius žmonės traktuoti skirtingai:

„Iš prigimtinio ir neatimamo kiekvienam žmogui priklausančio orumo bei jo vienodumo kyla draudimas vertinti žmones skirtingai pagal jų vertę, o kartu – ir pagal jų gyvybės vertę. Nepriimtina teigti, kad dėl tam tikrų savybių vienas asmuo yra kaip žmogus mažiau vertingas nei kitas. Šis teiginys taikomas ne tik postnatalinei (po gimimo) fazei, bet ir prenatalinei žmogaus gyvenimo fazei.“

Kaip ir 1997 m. nutarime, Konstitucinis Tribunalas pabrėžė, jog šiuo atveju neegzistuoja konstitucinių vertybių konfliktas:

„žmogaus gyvybės atėmimas <...> gali būti teisiškai leidžiamas, jei tai pateisinama kolizija su kita teisine vertybe, tačiau pirmiausia turi egzistuoti reali kolizija ir kitos vertybės prioritetas, kuriuo remiantis būtų galima paneigti konstitucinį gyvybės apsaugos imperatyvą. Taigi, vien tam tikros vaisiaus savybės negali būti pagrindas gyvybės atėmimui. Toks atvejis negali būti laikomas „antrine“ legalizacija dėl vertybių kolizijos, o yra „pirminė“ legalizacija gyvybės atėmimui vien dėl vaisiaus savybių – o tai prieštarauja Konstitucijos 30 ir 38 straipsniams.“

Apibendrinant šioje byloje pateiktus išaiškinimus darytina išvada, jog šio Konstitucinio Tribunolo nutarimo turinys dar labiau patvirtina pirminę išvadą dėl Lenkijos teisės sistemos *(ne)lankstumo* negimusio žmogaus teisės į gyvybę kontekste – Lenkijos teisinėje sistemoje principinės nuostatos, jog negimusio žmogaus gyvybė yra saugoma nuo pat jos pradėjimo yra laikomasi itin nuosekliai, atmetant net tokias įprastas šio principo taikymo išimtis, kaip antai, negimusio žmogaus neįgalumą prenatalinėje fazėje.

Vertinant Lenkijos teisinės sistemos *(ne)lankstumą* yra aktualu analizuoti ir kitos *ribinės situacijos* – pagalbinio apvaisinimo – kontekste. 2024 m. Lenkijos Respublikos Radomo apygardos teismas priėmė sprendimą byloje, kurioje buvo ginčas kilo tarp moters ir buvusio jos vyro, su kuriuo ji sukūrė embrionus pagalbinio apvaisinimo būdu, tačiau po santuokos nutraukimo vyras nesutiko, jog embrionai būtų perkelti į moters organizmą, nors susitarime dėl santuokos nutraukimo pasekmių pora buvo susitarusi kitaip (Ordo Iuris, 2023). Kaip analizuota ankstesnėje šio mokslinio darbo dalyje, tokioje situacijoje embrionai patenka į „teisinį vakuumą“: įstatymas griežtai draudžia gyvybingus embrionus naikinti bet kokiomis sąlygomis, tačiau be abiejų embriono tėvų sutikimo jo implantuoti į moters organizmą irgi negalima.

Teismas pritarė moters argumentams ir pažymėjo, jog *„kadangi embrionas jau sukurtas <...> įstatymas embrioną traktuoja kaip užsimezgusią žmogaus gyvybę, kuriai taikoma ypatinga apsauga ir kuri negali būti sunaikinta“*, taip pat, pažymėjo jog ieškovės buvęs vyras *„turėtų prisiimti savo sprendimų pasekmes ir stengtis būti geriausiu vaiko tėvu, neatimti iš esamo embriono teisės į gyvybę, o iš biologinės motinos – galimybės pagimdyti“* (Pyka, 2024).

Šis Lenkijos teismo sprendimas dar labiau iliustruoja Lenkijos teisinės sistemos *nelankstumą* negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsaugos kontekste – šiuo atveju, nebuvo konkrečios taisyklės, reglamentuojančios elgesį su embrionu, kuris yra gyvybingas, bet neišpildomos įstatyme numatytos sutikimui implantuoti embrioną į moters organizmą. Tačiau teismas nuosekliai laikėsi tiek norminiame reguliavime, tiek konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtintos nuostatos, jog žmogaus gyvybė yra ginama nuo pat jos pradėjimo, ir negimusio žmogaus gyvybė yra ginama nepriklausomai nuo išorinių aplinkybių (išskyrus kelis ekstremalius atvejus, kaip antai nėštumo nutraukimas dėl grėsmės moters sveikatai ar gyvybei ar nusikalstamos veikos rezultatu esančio nėštumo nutraukimas), o paties teisės į gyvybę subjekto savybės – buvimas žmogumi. Taigi, darytina galutinė išvada, jog Lenkijos Respublikos teisinė sistema nepasižymi *lankstumu* saugant negimusio žmogaus gyvybę – tiek norminiame reguliavime, tiek teismų praktikoje

yra nuosekliai laikomasi šiai teisei sistemai būdingos žmogaus gyvybės apsaugos nuo pat jos pradėjimo idėjos.

3.3. *Ribinės situacijos* Lietuvos ir Airijos teismų praktikoje

Anksčiau šiame darbe jau buvo prieita pirminė išvada, jog tiek Lietuvos, tiek Airijos *ribinių situacijų* norminis reguliavimas sudaro prielaidas šioms teisinėms sistemoms būti *lanksčioms* negimusio žmogaus teisės į gyvybę apsaugos aspektu – šių teisinių sistemų norminis reguliavimas neįtvirtina konkretaus ir universaliai taikomo žmogaus gyvybės teisinės apsaugos momento, skirtingų *ribinių situacijų* reguliavimas iliustruoja skirtingus negimusio žmogaus gyvybės apsaugos modelius, o žmogaus teisė į gyvybę nėra universaliai siejama su paties teisės į gyvybę subjekto savybėmis, bet su išorinėmis, su paties subjekto ypatybėmis nesusijusiomis, aplinkybėmis. Taip pat, šioms valstybėms galioja EŽTT nustatytas standartas dėl negimusio žmogaus gyvybės ir kitų konkuruojančių teisės saugomų vertybių balanso nustatymo. Tačiau teoriškai būtina neatmesti galimybės, jog tokios norminio reguliavimo vidinės prieštaros ar vientiso požiūrio nebuvimas gali būti išspręstas teismų praktikoje, pavyzdžiui, įtvirtinant žmogaus teisės į gyvybę teisinės apsaugos pradžios momentą konstitucinėje arba ordinarinėje jurisprudencijoje. Tiesa, tokių išaiškinimų gali ir nebūti – tokiu atveju metodine prasme yra viso labo įmanoma įvertinti, ar tam tikros teisinės sistemos norminis reguliavimas sudaro prielaidas šios teisinės sistemos *lankstumui*.

Abi šiame moksliniame darbe analizuotas *ribines situacijas* reglamentuojantys teisės aktai tiek Lietuvoje, tiek Airijoje ganėtinai neseniai buvo atnaujinti, todėl teismų praktika, kuriuose jie būtų aiškinami, yra dar neišplėtotą. Paminėtina, jog visai neseniai buvo vertintas LR PAĮ konstitucingumas – tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 10 d. nutarime „Dėl pagalbinio apvaisinimo paslaugų teikimo“ buvo nagrinėta galimybė pagalbinio apvaisinimo paslaugas gauti vienišiams, santuokos ar registruotos partnerystės nesudariusiems asmenims, tačiau šiam moksliniam darbui aktualių išaiškinimų dėl negimusio žmogaus gyvybės apsaugos šiame nutarime nebuvo pateikta. Lietuvos teismų praktikoje nenagrinėtas ir nėštumo nutraukimą reglamentuojantis SAM Aprašas.

Airijos atveju, tiek Airijos PRĮ, tiek Sveikatos (Nėštumo nutraukimo reguliavimo) įstatymas įsigaliojo 2024 m., tad aktualios teismų praktikos, kuriuose būtų aiškinamos šių teisės aktų nuostatos irgi nėra. Tiesa, anksčiau šiame darbe buvo aprašyta ne viena Airijos

Respublikos byla, susijusi su tiriamomis *ribinėmis situacijomis*, tačiau jos yra nebeaktualios nūdienos teisinės realybės ir teisinės sistemos *(ne)lankstumo* analizei, kadangi buvo priimtos remiantis jau nebegaliojančiu, kardinaliai pasikeitusiu norminiu Airijos *ribinių situacijų* reguliavimu. Dėl šios priežasties šias bylas mokslinio darbo autorius sąmoningai pasirinko pristatyti ne šioje darbo dalyje, bet ankstesnėse, siekdamas atskleisti norminio reguliavimo genezę.

Taigi, apibendrinant Lietuvos ir Airijos atvejus paminėtina, jog pirminė išvada, kad šių valstybių *ribinių situacijų* norminis reguliavimas sudaro prielaidas šių teisinių sistemų *lankstumui* ginant negimusio žmogaus teisę į gyvybę, nebuvo paneigta – konkreti taisyklė, reglamentuojanti žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios momentą nebuvo identifikuota.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinės žmogaus gyvybės apibrėžimo teorijos pateikia skirtingus požiūrius į gyvybės apsaugos pradžios momentą. Pagal žmogaus gyvybės apsaugos pradžios momentą šias teorijas galima klasifikuoti į tris grupes: teisė į gyvybę nuo gyvybės pradžios, teisė į gyvybę nuo tam tikro negimusio žmogaus vystymosi etapo ir teisė į gyvybę nuo gimimo. Šių teorijų grupės, atitinkamai, akcentuoja negimusio žmogaus potencialą tapti visiškai išsivysčiusiu žmogumi, sąmoningumo aspektą bei vaiko ir motinos interesų derinimo poreikį. Konkrečios teorijos identifikavimas teisiniame reguliavime ir teisinėje praktikoje gali atskleisti norminės tvarkos lankstumą arba jo nebuvimą, atsižvelgiant į tai, kiek tiksliai ir nuosekliai apibrėžta teisė į gyvybę skirtingose ribinėse situacijose.
2. Lietuvos nėštumo nutraukimo norminis teisinis reguliavimas atspindi žmogaus gyvybės nuo gimimo gynimo idėją, o pagalbinio apvaisinimo reguliavimas – teisės į gyvybę nuo tam tikro žmogaus vystymosi momento idėją. Galiojantis Airijos Respublikos norminis nėštumo nutraukimo reguliavimas įtvirtina žmogaus gyvybės apsaugos nuo tam tikro jo vystymosi momento idėją, o pagalbinio apvaisinimo reguliavimas iliustruoja žmogaus gyvybės gynimo nuo jo gimimo idėją. Tik Lenkijos Respublikoje tiek nėštumo nutraukimo, tiek pagalbinio apvaisinimo norminis reguliavimas aiškiai ir nuosekliai įtvirtina tą pačią – žmogaus teisės į gyvybę nuo pat jo pradžios idėją.
3. Lenkijos norminiame reguliavime žmogaus gyvybės apsaugos pradžios momentas yra apibrėžiamas konkrečia taisykle, Airijoje ir Lietuvoje yra taikomas bendras negimusio žmogaus ir kitų interesų derinimo standartas – pastarųjų valstybių norminio reguliavimo turinys sudaro prielaidas teisės *lankstumui* ginant žmogaus teisę į gyvybę skirtingose situacijose. Lenkijos norminiame reguliavime įtvirtinta konkreti taisyklė lemia prielaidų *lankstumui* nesudarymą.
4. Teismų praktikos analizė patvirtina prielaidą dėl Lenkijos teisės *nelankstumo* ginant negimusio žmogaus gyvybę nėštumo nutraukimo ir pagalbinio apvaisinimo kontekste – ir teismų praktikoje nuosekliai laikomasi tos pačios žmogaus gyvybės apsaugos teorijos tiek nėštumo nutraukimo, tiek pagalbinio apvaisinimo kontekste. Neseniai kardinalių pokyčių patyrusį Lietuvos ir Airijos nėštumo nutraukimo ir

pagalbinio apvaisinimo reguliavimą aiškinančios teismų praktikos nėra, apie šių valstybių teisės *lankstumą* spęstina iš konkrečios taisyklės neįtvirtinančio norminio reguliavimo standarto.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. TEISĖS NORMINIAI AKTAI

Tarptautiniai teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija;

Airijos Respublikos teisės aktai

1. Nusikaltimų prieš asmenį įstatymas. 24 & 25 Vict. c. 100, 1861 (org. *Offences against the Person Act*);
2. Aštuntoji Airijos Respublikos Konstitucijos pataisa. 1983 (org. *Eighth Amendment of the Constitution Act*);
3. Dvyliktoji Airijos Respublikos Konstitucijos pataisa. 1992 (org. *Twelfth Amendment of the Constitution Act*);
4. Tryliktoji Airijos Respublikos Konstitucijos pataisa. 1992 (org. *Thirteenth Amendment of the Constitution Act*);
5. Keturioliktoji Airijos Respublikos Konstitucijos pataisa. 1992 (org. *Fourteenth Amendment of the Constitution Act*);
6. Dvidešimt penktoji Airijos Respublikos Konstitucijos pataisa. 2002 (org. *Twenty-fifth Amendment of the Constitution Act*);
7. Gyvybės apsaugos nėštumo metu įstatymas. 2013 (org. *Protection of Life During Pregnancy Act*);
8. Trisdešimt šeštoji Airijos Respublikos Konstitucijos pataisa. 2018 (org. *Thirty-sixth Amendment of the Constitution Act*);
9. Sveikatos (Nėštumo nutraukimo reguliavimo) įstatymas. 2018 (org. *Health (Regulation of Termination of Pregnancy) Act*);
10. Sveikatos (Pagalbinės žmonių reprodukcijos) įstatymas. 2024 (org. *Health (Assisted Human Reproduction) Act*).

Lenkijos Respublikos teisės aktai

1. Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Dziennik Ustaw*, 1932, 60-571 (org. *Kodeks karny*);
2. Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Dziennik Ustaw*, 1997, 88-553 (org. *Kodeks karny*);

3. Lenkijos Respublikos įstatymas „Dėl nėštumo nutraukimo leistinumo sąlygų“, *Dziennik Ustaw*, 1956, 12-61 (org. *Ustawa o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*);
4. Lenkijos Respublikos Šeimos planavimo, žmogaus vaisiaus apsaugos ir leidimo nutraukti nėštumą įstatymas. *Dziennik Ustaw*, 1993, 17-78 (org. *Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*);
5. Lenkijos Respublikos įstatymas dėl Šeimos planavimo, žmogaus vaisiaus apsaugos ir leidimo nutraukti nėštumą įstatymo ir kitų įstatymų pakeitimo. *Dziennik Ustaw*, 1996, 139-646 (org. *Ustawa o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw*);
6. Lenkijos Respublikos nevaisingumo gydymo įstatymas. *Dziennik Ustaw*, 2015, 1087;

Nacionaliniai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Aidas*, 1992, 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741;
3. Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymas. TAR, 2016, 2016-23713;
4. Lietuvos Respublikos pagalbinio apvaisinimo įstatymo Nr. XII-2608 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 15-1 straipsniu įstatymas. TAR, 2022, 2022-12215;
5. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, 44-1247;
6. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1994 m. sausio 28 d. įsakymas Nr. 50 „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 18-299;
7. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2022 m. rugpjūčio 12 d. įsakymas Nr. V-1348 „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos 1994 m. sausio 28 d. įsakymo Nr. 50 „Dėl Nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“ pakeitimo“. TAR, 2022-17015;

II. TEISMŲ PRAKTIKA

Regioninių teismų praktika

1. *Brüggeman ir Scheuten prieš Vokietijos Federalinę Respubliką*, [EŽTK], Nr. 6959/75, [1976-05-19], ECLI:CE:ECHR:1976:0519DEC000695975;
2. *Paton prieš Jungtinę Karalystę*, [EŽTK], Nr. 8417/78, [1980-05-13], ECLI:CE:ECHR:1980:0513DEC000841678;
3. *Vo prieš Prancūziją*, [EŽTT], Nr. 53924/00, [2004-07-08], ECLI:CE:ECHR:2004:0708JUD005392400;
4. *A, B, C prieš Airiją*, [EŽTT], Nr. 25579/05, [2010-12-16], ECLI:CE:ECHR:2010:1216JUD002557905;

Airijos Respublikos teismų praktika

1. Airijos Aukščiausiojo teismo 1992 m. kovo 5 d. sprendimas byloje *Generalinis prokuroras prieš X*;
2. Airijos Aukštojo teismo 1997 m. lapkričio 28 d. sprendimas byloje *A ir B prieš Eastern Health Board*.

Lenkijos Respublikos teismų praktika

1. Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 1997 m. gegužės 28 d. nutarimas K 26/96;
2. Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2020 m. spalio 22 d. nutarimas K 1/120.

Nacionalinių teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 40-1173;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 10 d. nutarimas.
3. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-315-557-2008;
4. Jonavos rajono apylinkės teismo 2009 m. birželio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-49-217/2009;

III. Specialioji literatūra:

1. Andrulonis, G., (2007). Gyvybės iki gimimo statusas teisėje – probleminiai terminologijos aspektai, p. 39.
2. Bucholc, M., (2022). Abortion law and human rights in Poland: The closing of the jurisprudential horizon. *Hague Journal on the Rule of Law*, 14, pp.73–99.
3. Daukšaitė, I., (2013). *Baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą abortą ir privertimą jį daryti*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
4. de Beauvoir, S., (1971). *Manifesto of 343 Sluts*. Prieiga per internetą: <https://343sluts.wordpress.com>
5. Dworkin, R., (1994) *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*.
6. Finnis, J.M., (1998). *Public Reason, Abortion, and Cloning*.
7. George, R.P., Tollefsen, C., (2008). *Embryo: A Defense of Human Life*. Doubleday, p. 242.
8. Grisez, G.G., (1970). *Abortion: The Myths, the Realities, and the Arguments*. Corpus Books, 559 p.
9. Jacobs, S.A., (2021) The Scientific Consensus on When a Human's Life Begins, p. 227.
10. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E., (2015). Pagalbinio apvaisinimo teisinio reguliavimo Lietuvoje iniciatyvos: poreikis ir probleminiai aspektai. *Teisės problemos*, 3(89), pp. 59–82.
11. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E., (2005). Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos. *Teisės problemos*, 2, pp. 5–26, p. 22.
12. Marquis, D., (1989). *Why Abortion is Immoral*.
13. Murray, W., (1990). The Nature and the Rights of the Foetus. *American Journal of Jurisprudence*, 35, pp. 149–170, p. 158.
14. Ordo Iuris, (2023). *Polish court gives priority to child's right to life in dispute over frozen human embryo*. Ordo Iuris Institute for Legal Culture,. Prieiga per internetą: <https://en.ordoiuris.pl/life-protection/polish-court-gives-priority-childs-right-life-dispute-over-frozen-human-embryo>

15. Paulson, R.J., (2017) The unscientific nature of the concept that “human life begins at fertilization,” and why it matters. *Fertility and Sterility*, 107, 3, pp. 566–567.
16. Pyka, A., (2024). *Woman can use frozen IVF embryo despite ex-husband's objection, rules Polish court*. Notes from Poland. Prieiga per internetą: <https://notesfrompoland.com/2024/08/09/woman-can-use-frozen-ivf-embryo-despite-ex-husbands-objection-rules-polish-court/>
17. Rakowska-Trela, A., Juškevičiūtė-Vilienė, A., (2020). Abortų draudimas Lenkijoje – prieštaringas Konstitucinio Tribunolo nutarimas. *Teisė.Pro.* Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/10/24/a-rakowska-trela-a-juskeviciute-vilienne-abortionu-draudimas-lenkijoje-priestaringas-konstitucinio-tribunolo-nutarimas/>
18. Singer, P., (1979). *Practical Ethics*. New York: Cambridge University Press.
19. Steinbock, B., (2011). *Life Before Birth: The Moral and Legal Status of Embryos and Fetuses*. Oxford University Press.
20. Sušinskaitė, N., 2015. Pagalbinio apvaisinimo teisinio reglamentavimo įstatymu Lietuvoje būtinumas. *Teisė*, 96, pp. 225–237.
21. Švedas, G., Prapiestis, J., Abramavičius, A. *et al.*, 2009. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Kn. 2: Specialioji dalis (99–212 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras.
22. Thomson, J.J., (1971). A defense of abortion. *Philosophy and Public Affairs*, 1(1), pp. 47–66.
23. Ventura-Juncá, P., Santos, M.J., (2011) The beginning of life of a new human being from the scientific biological perspective and its bioethical implications, p. 206.

SANTRAUKA

Gyvybės apibrėžimo problematika: šiuolaikinės teorijos ir teisės (ne)lankstumas

Martynas Sadzevičius

Šis magistro darbas nagrinėja gyvybės apibrėžimo problematiką šiuolaikinių filosofinių teorijų ir teisės kontekste. Pagrindinis dėmesys skiriamas trimis pagrindinėms gyvybės apsaugos pradžios momento teorijoms: gyvybės apsauga nuo apvaisinimo, nuo tam tikro negimusio žmogaus raidos momento ir nuo gimimo. Darbe analizuojami skirtingų valstybių teisinio reguliavimo modeliai nėštumo nutraukimo ir pagalbinių apvaisinimo srityse. Tyrimas atskleidžia, kad šie modeliai dažnai nesilaiko vienos nuoseklios filosofinės teorijos, o tai sukelia vidinius teisės prieštaravimus. Darbe taip pat analizuojama, kaip filosofinės gyvybės apibrėžimo teorijos gali prisidėti prie teisės lankstumo arba jo stokos sprendžiant *ribines situacijas*.

SUMMARY

Problematics of Definition of Life: Modern Theories and the (In)Flexibility of Law

Martynas Sadzevičius

This master's thesis examines the problematics of defining life through the lens of contemporary philosophical theories and their interaction with legal regulation. The research focuses on three primary theories of the starting point of life protection: life protection from conception, from a specific stage of fetal development, and from birth. The study analyzes legal regulation models in various jurisdictions regarding abortion and artificial fertilization. The findings reveal that these models often lack adherence to a consistent philosophical theory, resulting in internal contradictions within the legal system. The thesis also explores how philosophical theories on defining life influence the flexibility or rigidity of legal regulation in addressing "borderline situations". Based on the analysis, recommendations are provided for improving legal frameworks to ensure greater coherence and internal logic in the law.